

Percepcija roditeljske krivnje za razvod braka i odnos mladih s roditeljima

---

Javorčić, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:371544>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Ivana Javorčić

**Percepcija roditeljske krivnje za razvod
braka i odnos mladih s roditeljima**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODJEL ZA PSIHOLOGIJU

Ivana Javorčić

Percepcija roditeljske krivnje za razvod braka i odnos mladih s roditeljima

DIPLOMSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Andreja Brajša Žganec

Zagreb, 2019.

Percepcija roditeljske krivnje za razvod braka i odnos mladih s roditeljima

Perception of parental blame for the divorce and relationship with parents in young adults

Sažetak

Ovo istraživanje provedeno je s ciljem ispitivanja percepcije roditeljske krivnje za razvod braka i odnosa mladih s roditeljima. Podatci su prikupljeni *on-line* anketom na mlađim odraslima, između 18 i 30 godina ($N=126$), čiji su roditelji rastavljeni kada su oni bili maloljetni. Korištena je verzija PACQ upitnika s 26 čestica (Peisah, Brodaty, Luscombe, Kruk i Anstey, 1999) prevedena na hrvatski jezik kao Upitnik o odnosu roditelja i odraslog djeteta. Pronađeno je faktorsko rješenje s 2 faktora za majku (briga i teret), te 2 za oca (briga i kontrola) korištene kao podljestvice upitnika. Deskriptivni podaci su pokazali da je 86.5% sudionika dodijeljeno majci na skrb nakon razvoda. 90.5% sudionika je izvijestilo kako smatraju da znaju razloge razvoda roditelja, te da je ponašanje oca više pridonijelo razvodu (u 69% slučajeva). Multivarijatna analiza varijance je pokazala kako postoji statistički značajna razlika u odnosu mladih s roditeljima po podljestvicama PACQ upitnika s obzirom na percepciju krivnje pojedinog roditelja kod mladih. Pripisivanje krivnje ponašanju jednog roditelja ima negativan efekt na odnos s tim roditeljem. Skupina koja smatra kako su oba roditelja jednako doprinijela razvodu ima dobar odnos i s majkom i s ocem. Unatoč nedostacima uzorkovanja i korištenog upitnika, rad daje jasne indikacije kako je pitanje dječje percepcije roditeljske krivnje za razvod braka važno te ga je potrebno dodatno istražiti.

Ključne riječi: razvod, odnos odrasle djece i roditelja, krivnja za razvod braka, PACQ,

Abstract

The aim of this research was to explore the perception of parental blame for the divorce and relationship with parents in young adults. The research was conducted by online poll which was filled out by young adults, between 18 and 30 years of age ($N=126$), with divorced parents. Their parents had split when they were still underage. We used version with 26 items of PACQ questionnaire (Peisah, Brodaty, Luscombe, Kruk i Anstey, 1999) translated into Croatian. Most interpretable solution was two-factor solution for mother (regard and burden) and two-factor solution for father (regard and control). Found factors were used as subscales of questionnaire. Descriptive statistic showed that 86.9% of subjects were assigned to mother for custody. 90.5% of subjects reported that they knew the reason for divorce of their parents, and that fathers' behavior was to blame (in 69% of cases). Multivariate analysis of variance demonstrated differences between the adult children and parents throughout subscales of PACQ to be statistically significant when perception of blame was considered. Blaming behavior of one parent for divorce negatively affected the relationship between adult-child and that parent. Those who think both parents are equally responsible for the divorce have good relationship with mother and with father. This research, despite limitations regarding the sample and questionnaire we used, indicates the importance of further exploration on children perception of blame for the divorce.

Key words: divorce, adult child and parent relationship, blame for divorce, PACQ

Sadržaj

1. Uvod.....	2
1.1. Razvod u društvenom kontekstu	2
1.2. Razlozi razvoda braka	2
1.3. Posljedice razvoda na roditelje	3
1.4. Posljedice razvoda na djecu.....	4
1.5. Promjene nuklearne obitelji i odnosa roditelj - dijete	6
1.6. Percepcija krivnje za razvod braka roditelja	10
2. Ciljevi i problemi	11
3. Metoda.....	13
3.1. Sudionici	13
3.2. Instrument	13
3.2.1. Faktorska analiza ljestvice odnosa s majkom	16
3.2.2. Faktorska analiza ljestvice odnosa s ocem	19
3.3. Postupak	22
4. Rezultati.....	23
4.1. Deskriptivni podaci	23
4.2. Multivarijatna analiza varijance (MANOVA) PACQ upitnika s obzirom na percepciju krivnje za razvod braka roditelja.....	24
5. Rasprava	29
5.1. Praktične implikacije rezultata istraživanja	32
5.2. Ograničenja istraživanja i preporuke za iduća istraživanja	32
6. Zaključak	33
7. Literatura	34
8. Prilozi	38

1. Uvod

1.1. Razvod u društvenom kontekstu

Raskid nekvalitetnog braka i braka u kojem osobe nisu sretno je postao socijalna norma zadnjih desetljeća. U istraživanju koje je uspoređivalo dvije kohorte vjenčanih osoba (ispitivanih 1980. i 1992.) pokazalo se kako je kod mlađe kohorte kvaliteta braka niža. Mlađa generacija je prijavljivala više konflikata i manje interakcije u braku, no nije bilo značajne razlike u zadovoljstvu brakom. Nove generacije nisu nesretne u braku, čak su i više posvećene ideji provođenja života zajedno. Institucija braka u modernom društvu nije „uništena“, ali su socio – ekonomske promjene utjecale na kvalitetu bračnog života (Rogers i Amato, 1997).

Promjene koje su se dogodile u društvu, zajednički nazvane Druga demografska tranzicija, promjene su koje se događaju u populaciji tijekom ekonomskog razvoja države. Razvojem medicine, sanitarnog čvora, prehrambenih navika i obrazovanja, smanjio se mortalitet, no i natalitet, razvojem kontracepcije. Razvoj ekonomije, prijelaz na kapitalistički sustav i individualističko društvo je povećalo životni standard. Pojedinci su stoga više usmjereni na sebe i vlastitu sreću i slobodu. Žene su postale sve aktivnije članice radnog društva te sve više ekonomski samostalne. Socijalne norme su se promijenile, a religijski utjecaj je oslabio. Sve su te promjene dovele i do promjena u bračnom životu – kasnije stupanje u brak, veći broj izvanbračnih zajednica i veću stopu razvoda (Amato, 2014).

Kako je Hrvatska zemlja u tranziciji, trend povećanja stope razvoda je spor. U Hrvatskoj je sve manje sklopljenih brakova, a sve više razvoda koji su u porastu od 1960-e. Posljednji statistički podaci bilježe 1,7 razvoda na 1000 osoba u Hrvatskoj (Eurostat, 2016) te 278,4 razvedenih brakova na 1000 sklopljenih. Nešto više od 60% tih brakova je imalo djece (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2013). Porastom broja razvoda brakova, ova tema postaje sve relevantnija i u hrvatskom društvu.

1.2. Razlozi razvoda braka

Neovisno o promjenama u društvu, razlozi za razvod braka su brojni. Neki od njih su generalni, a neki specifično vezani za pojedinačni brak. Kao najčešće razloge razvoda braka, bivši supružnici navode prevaru i inkompatibilnost, neovisno o spolu. Žene češće navode prevaru, psihičko ili fizičko zlostavljanje te zloupotrebu alkohola i psihoaktivnih droga.

Muškarci, s druge strane, češće kao razlog razvoda navode sukobe s rodbinom supruge i lošu komunikaciju u braku. Žene se češće referiraju na ponašanje supruga, nego na svoje ponašanje, dok muškarci često navode kako nisu sigurni u razloge razvoda (Amato i Previti, 2003).

Istraživanja bračnih parova pokazuju kako zadovoljstvo brakom s godinama i većim brojem djece otpada. Djeca donose dodatno opterećenje u bračnu zajednicu (stres koji se posebno odražava na žene koje rade, preraspodjela vremena supružnik – dijete, potreba za višim socio-ekonomskim statusom) (VanLaningham, Johnson i Amato, 2001). Odnos između roditelja kao i odnos pojedinačnog roditelja i djeteta je prediktivan za razvod braka. Što je odnos oca s djecom lošiji, a odnos s majkom bolji, povećava se vjerojatnost roditeljskog razvoda (Schindler i Coley, 2012).

Žene češće iniciraju razvod, te su bolji prediktori kvalitete braka i samog razvoda (Amato i Previti, 2003; Kurdek i Kennedy, 2001). Iako je kontradiktorno evolucijskoj psihologiji da žene napuštaju muškarce, ženama je važnija zaštita potomstva od zadržavanja supruga, posebno u modernom društvu koje je ženama osiguralo bolji status u društvu, a feministički pokret im je omogućio da rade i same se financijski uzdržavaju (Buss, 1995). Vjerojatnost da će žena zatražiti razvod je viša ako ima mlađu djecu, a suprug je fizički zlostavljač ili ovisnik o psihoaktivnim sredstvima (Amato i Previti, 2003). Tradicionalna politika ostanka u braku „zbog djece“ je sve manje popularna, a istraživanja pokazuju kako tradicionalna politika nije korisna ni roditeljima ni djeci. Odrasla djeca koja su odrastala u nesretnim brakovima pokazuju nižu psihološku, društvenu i obiteljsku dobrobit naspram onih odraslih u sretnim brakovima. Ali djeca čiji su se roditelji razveli, a ona su ostala bliska s roditeljem koji nije dobio skrbništvo se nisu razlikovala u dobrobiti od djece u sretnim netaknutim obiteljima. Ako roditeljski razvod nije bio izrazito stresan i konfliktnan, odrasla djeca su sličnija djeci odrasloj u sretnim netaknutim obiteljima i imaju višu dobrobit od onih odraslih u netaknutim, ali nesretnim brakovima (Amato i Booth, 1991).

1.3. Posljedice razvoda na roditelje

Razvod bi trebalo promatrati kao proces, a ne kao izdvojeni događaj u životu osobe. Tijekom braka se dogodi mnogo stresnih događaja koji mogu potrajati mjesecima ili godinama, a kulminiraju sudskim procesom raskida braka. Taj proces može uključivati i svađe, nasilno ponašanje i prijetnje puno prije i nakon samog sudskog procesa (Henning i Oldham, 1977;

Kurdek i Kennedy, 2001; Goodman i Pickens, 2001; Mindoljević Drakulić, 2014). Mlađe osobe koje nisu spremne na ulogu supružnika se češće razvode u konfliktu, tj. do razvoda dolazi podizanjem tužbe (Kurdek i Kennedy, 2001). A sam odnos među supružnicima u braku je prediktivan za stupanj konflikta tijekom razvoda i konflikta oko skrbništva (Goodman i Pickens, 2001).

Proces razvoda utječe negativno na roditelje. Osoba gubi povlastice bračnog života kao što su emocionalna podrška, društvo, intimnost, redoviti seksualni život i ekonomsku sigurnost, a s druge strane se događa niz neugodnih i stresnih promjena kao što su sukobi, selidba i promjena u roditeljstvu. Roditelj koji dobije skrbništvo se mora prilagoditi na ulogu samohranog roditelja, a roditelj koji više ne živi s djetetom, na to da više ne viđa svoje dijete istom učestalošću. Svi ti faktori doprinose zdravstvenim problemima, učestalijoj depresiji, većoj društvenoj izolaciji i općenito manjem zadovoljstvu životom (Amato, 2000). Istraživanja pokazuju kako se većina rastavljenih osoba s vremenom oporavi, ali je brzina kojom se oporavljaju individualna i ovisi o brojnim faktorima: osobinama ličnosti, socio-ekonomskom statusu, podršci okoline,... (Wang i Amato, 2000). Brzina prilagodbe ovisi i o spolu. Žene više negativnih posljedica osjećaju prije razvoda braka zbog čega češće i iniciraju razvod, pa se u prosjeku i brže oporavljaju jer se osoba koja tvrdi da je više htjela razvod brže i bolje prilagođava od supružnika koji ga nije htio. Također, osobe koje krivnju za razvod pripisuju odnosu, a ne osobi (sebi ili svom partneru) manje žale zbog razvoda od onih koje krive osobu. Ne osjećaju neugodne emocije prema bivšem partneru, što im olakšava prilagodbu na život nakon razvoda braka (Amato i Previti, 2003).

1.4. Posljedice razvoda na djecu

Razvod ima negativne posljedice i na djecu. Djeca rastavljenih roditelja u prosjeku imaju viši stupanj anksioznosti, te svoju kognitivnu kompetenciju percipiraju nižom od svojih vršnjaka čiji roditelji nisu rastavljeni. Imaju manje bliskih prijatelja, manje vremena provode s njima i uključeni su u manje aktivnosti. Također, imaju i manje potencijalnih izvora podrške (Wyman i Cowen, 1985). Posljedice razvoda braka roditelja su dugotrajne. One se odražavaju na djecu i u odrasloj dobi, neovisno o tome koliko je godina prošlo od samog razvoda. Osobe u mlađoj odrasloj dobi čiji su roditelji rastavljeni su u prosjeku nižeg stupnja obrazovanja i socio-ekonomskog statusa, pod većim su rizikom od razvijanja depresivnih poremećaja, slabijeg su

fizičkog zdravlja, češće prijavljuju probleme u svom braku, te se i sami češće razvode u usporedbi s djecom čiji roditelji nisu rastavljeni (Amato, 2014).

Dodatan stresni faktor u životima djece je ponovno zasnivanje bračne zajednice roditelja i njihovih novih partnera jer to uvodi još jednu drastičnu promjenu u reorganizaciji obitelji. Ahronsonovo istraživanje (2006) je pokazalo kako je trećini djece sklapanje braka roditelja s novim partnerom bilo stresnije od razvoda roditelja, a dvjema trećinama djece čija su oba roditelja ponovo stupila u brak je stresnija bila ženidba oca. Većina roditelja razvije romantičan odnos ili zasnjuje brak s drugim partnerom u prvih 5 godina nakon razvoda prvog braka.

Poteškoće prilagodbe djeteta ovise o vanjskim promjenama, ali i o razvojnoj fazi u kojoj su djeca bila u trenutku razvoda roditelja (Henning i Oldham, 1977). Predškolska djeca ne razumiju u potpunosti drastične promjene u obitelji i obiteljskoj rutini jer im se često ne objasni situacija zbog toga što su „još mali“. Ispitanici mlađe odrasle dobi, čiji su se roditelji razveli kada su oni bili u predškolskoj dobi, izvještavaju o manjku sjećanja na razdoblje razvoda. Ne sjećaju se jesu li se roditelji samostalno dogovorili pri dodjeljivanju skrbništva ili je ono određeno sudski. Sjećaju se samo da su roditelji živjeli skupa, a zatim više nisu. Jedina djeca koja imaju jasne posljedice i sjećanja na razdoblje razvoda su djeca koja su svjedočila nasilju u obitelji (Wallerstein i Lewis, 1998). Predškolci tijekom razvoda mogu razviti strah od napuštanja jer misle da, ako su roditelji mogli napustiti jedno drugo, mogli bi napustiti i njih. Ti strahovi se djelom i ostvare jer jedan od roditelja, obično otac, odseli, a roditelj kojem je dodijeljeno skrbništvo često više radi ili se vrati školovanju zbog slabijeg financijskog stanja i dijete ostane samo ili ga čuva netko od braće/sestara, šire obitelji ili netko nepoznat (vrtić, dadilja i sl.). Djeca se osjećaju ostavljenima što potiče emocije tuge i ljutnje. (Wallerstein i Lewis, 1998). Također su skloni kriviti sebe za ponašanje svojih roditelja, jer im nije jasno zašto se roditelji svađaju (Henning i Oldham, 1977). Prema Piagetovoj teoriji kognitivnog razvoja za predoperacijsko razdoblje je karakteristično egocentrično i centrirano mišljenje (Vasta, Haith, Scott i Miller, 2004), stoga ne čudi da je u tom razdoblju često samookrivljavanje za razvod braka roditelja (Henning i Oldham, 1977; Goodman i Pickens, 2001).

Prema Eriksonovim fazama razvoja adolescencija je razdoblje u kojem djeca ulaze u svijet odraslih, provjeravaju granice, raskidaju ovisničke veze i grade svoj identitet (Vasta i sur., 2004). Kada se razvod roditelja dogodi u toj fazi, česta je manipulacija roditeljima. Adolescenti

nakon razvoda najčešće posegnu za drogom, alkoholom, ponašaju se promiskuitetno ili asocijalno, te mogu razviti poremećaje prehrane ili spavanja (Wallerstein i Lewis, 1998; Henning i Oldham, 1977). Tako traže bijeg od osjećaja usamljenosti i nevidljivosti, te pokušavaju skrenuti na sebe pozornost odraslih, posebno roditelja. No, odrasli rijetko primijete takvo ponašanje s obzirom na to da se ono češće odvija van obiteljskog doma i škole što potvrđuje njihovu hipotezu da nikoga nije briga za njih (Wallerstein i Lewis, 1998).

U mlađoj odrasloj dobi, kada bi po Eriksonovim fazama razvoja trebali razviti prisne odnose, djeca razvedenih roditelja i dalje imaju strah od napuštanja (preusmjeren na romantičnog partnera), boje se bliskosti i anksiozni su. No, ulaskom u 30-e taj strah polako jenjava. Četvrtina sudionika istraživanja koje su proveli Wallerstein i Lewis (1998) su do 30-e godine stupile u bračni život sa svojim partnerom.

Ona djeca koja osjećaju benefite roditeljskog razvoda su djeca koja su bila izložena nasilnom ponašanju u obiteljskom domu. Konflikt roditelja u braku je djeci stvarao stres, no kako se nakon razvoda smanji interakcija roditelja, tako se prorijede i konflikti, pa se razina stresa smanji. Djeca odrasla u visokokonfliktnim obiteljima razvod roditelja vide kao izlaz iz loše situacije i za njih je razvod pozitivan događaj. Ona djeca koja su doživjela manje konflikata u braku roditelja imaju veće poteškoće u privikavanju na novu obiteljsku strukturu, jer ih razvod može iznenaditi (Amato, Loomis i Booth, 1995).

1.5. Promjene nuklearne obitelji i odnosa roditelj - dijete

U srži većine poteškoća koju djeca imaju nakon razvoda su reakcije na promjenu dinamike između roditelja i odnosa djeteta s pojedinačnim roditeljem (Jordan, 2016). I roditelji i djeca se emocionalno izoliraju tijekom razvoda jer se svi pokušavaju prilagoditi novonastaloj situaciji. Roditelji profesionalnu psihološku pomoć traže tek kod ekstremnijih simptoma koji doprinose općem stresu u obitelji (Henning i Oldham, 1977). Dugoročne posljedice koje se pojavljuju u odrasloj dobi kod djece rastavljenih roditelja su u korelaciji s posljedicama koje je razvod ostavio na njihove roditelje. Ako su roditelji uspješno prihvatili razvod i nastavili dalje, onda djeca u odrasloj dobi održavaju dobre odnose s roditeljima (Neale i Flowedew, 2007).

Bronfenbrenner svojom teorijom prikazuje kako različiti slojevi okoline utječu na djetetov razvoj. Mikrosustav koji uključuje djetetovu neposrednu okolinu se naruši kod razvoda (Vasta i

sur., 2004). Dolazi do promjene nuklearne obitelji, pa tako i do promjene u odnosu roditelj – dijete (Amato, 2014; Peris i Emery, 2005). Djeca počinju živjeti samo s jednim roditeljem, obično majkom. Po statističkim podacima iz 2012. godine, u Hrvatskoj je najviše djece rođene u braku koji se razveo povjereno na čuvanje i odgoj majci, njih čak 85.7%. Očevima je povjereno 10.9% djece, mužu i ženi 2.6%, a drugim osobama i ustanovama 0.8% (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2013, st. 8). U braku je roditeljstvo zajednička aktivnost oba roditelja. Kod razvoda ono postaje češća aktivnost za roditelja koji dobije skrbništvo (Cohen i Finzi - Dottan, 2005). Roditelj koji rjeđe viđa dijete (obično otac) često ima i lošiji odnos s djetetom, dok roditelj koji dobije skrbništvo pokušava kompenzirati nedostatak drugog roditelja, pa je češće prisutan i više posvećen djetetu (Kalmijn, 2012).

Odnos roditelj – dijete nakon razvoda ovisi o tome kakav je taj odnos bio prije razvoda te o odnosu samih roditelja i njihovoj sreći u bračnoj zajednici (Amato i Booth, 1996). Odnos između roditelja se mijenja razvodom i sukobi nisu rijetka pojava. Ozbiljni sukobi među roditeljima imaju negativne posljedice na djecu i kada su roditelji u braku i kada su rastavljeni (Ahrons, 2006). Amato i Cheadle (2008) su pokazali kako konflikti u braku i razvod roditelja povećavaju rizik dječjeg problematičnog ponašanja i kod posvojene djece, čime su dali naslutiti da je utjecaj okoline važniji od genetičkih osobina djeteta. Djeca čiji roditelji nisu ostali u dobrom odnosu nakon razvoda (roditelji nisu u kontaktu, svađaju se kada se vide, i sl.) imaju višu tendenciju samookrivljavanja od djece čiji su roditelji ostali u prijateljskim odnosima (Goodman i Pickens, 2001) bez obzira jesu li predškolci (Goodman i Pickens, 2001; Kim, Jackson, Conrad i Hunter, 2008) ili adolescenti (Schmidt, Green i Prouty, 2016). Svjedočenje roditeljskim svađama ima dugotrajne posljedice. Istraživanja pokazuju kako i u mlađoj odrasloj dobi osoba može još uvijek imati osjećaj krivnje jer misli da je mogla spriječiti ili utjecati na razvoj razvoda braka svojih roditelja (Angarne – Lindberg, Wadsby i Bertero, 2009; Henning i Oldham, 1977) .

Konfliktni odnos roditelja nakon razvoda stvara trijadni odnos unutar nuklearne obitelji tj. odnos u kojem je dijete rastrgano između roditelja. Ako su roditelji u konfliktu, dijete osjeća da mora odabrati „stranu“ jer bi odnos s jednim roditeljem mogao utjecati na njihov odnos s drugim roditeljem (Goodman i Pickens, 2001). Adolescenti osjećaju manji konflikt lojalnosti ako njihovi roditelji nisu više u kontaktu, nego ako su i dalje u konfliktu. Najmanji konflikt osjećaju adolescenti čiji roditelji surađuju i zajedno sudjeluju u odgajanju. No, niska korelacija među

braćom i sestrama ukazuje da konflikt roditelja nije jedina varijabla koja utječe na osjećaj odanosti. Kćeri i starija djeca su podložnija tom konfliktu. A adolescenti koji su prije razvoda bili bliski s oba roditelja osjećaju manji pritisak biranja između roditelja (Buchanan, Maccoby i Dornbusch, 1991). Što su sukobi među roditeljima češći i intenzivniji to je konflikt lojalnosti izraženiji, a odnos s roditeljima lošiji (Schmidt i sur., 2016). Čak i 20 godina nakon razvoda roditelja, djeca su izvještavala kako bi željela da se njihovi roditelji međusobno slažu. Sva odrasla djeca čiji su roditelji ostali u konfliktu i nakon razvoda osjećaju stres kada moraju organizirati druženja u kojima se očekuje da oba roditelja budu prisutna, kao što su vjenčanja, rođendani, blagdani, mature/promocije i sl.. Neke osobe fragmentiraju svoj život u smislu da drže odnose s roditeljima zasebnima, pa u takvim situacijama odluče pozvati samo jednog roditelja, neke ih zamole da budu civilizirani, a neke pozovu oba roditelja i nadaju se da susret roditelja neće izazvati dodatne konflikte. Iako djeca kod razvoda znaju odabrati odnos sa samo jednim roditeljem, nijedno dijete u istraživanju Wallersteina i Lewisa (1998) nije nastavilo “držati stranu” jednog roditelja nakon adolescencije. Međusobni odnos roditelja utječe na emocionalnu klimu nuklearne obitelji (Ahrns, 2006). Konflikt roditelja je u većoj negativnoj korelaciji s odnosom otac – dijete (Ahrns, 2006; Amato, 1986; Amato, 2014; Yu, Pettit, Lansford, Dodge i Bates, 2010). Iako i drugi faktori mogu utjecati na narušavanje odnosa djeteta i oca (npr. majčina ljutnja na oca ili nezadovoljstvo s podrškom djeteta) ti faktori se često ponište s prijateljskim odnosom roditelja (Ahrns i Miller, 1993).

Razvod negativno utječe na djetetov odnos s oba roditelja. Djeca čiji su roditelji rastavljeni imaju lošije ili manje intenzivne odnose s oba roditelja. Moguće objašnjenje za to je da s godinama (kada započnu život izvan obiteljskog doma) moraju svoje vrijeme rasporediti između dva roditelja npr. ne mogu posjetiti oba roditelja odjednom (Amato i Booth, 1996). Kako je odnos djeteta s roditeljima u braku različit, tako je i nakon razvoda odnos djece drugačiji s majkom i s ocem. Razvod posebno negativno utječe na odnos s ocem (Kalmijn, 2012). Odnos roditelja i djeteta kroz godine je nestabilniji u obiteljima koje su razvedene, od obitelji gdje su supružnici ostali zajedno.

Odrasla djeca majke vide značajno brižnijima od očeva, dok očeve opisuju površnije u intervjuima (Burns i Dunlop, 1998). Zanimljiv nalaz istraživanja koje je provela Frank (2007) pokazuje kako je odnos s majkom ocijenjen pozitivnijim kod odraslih rastavljenih roditelja nego

kod odraslih čiji su roditelji u braku. Pretpostavka je da je takav nalaz posljedica kompenzacije. Majke su općenito više uključene u djetetov život od očeva što može povisiti razinu konflikata s djecom jer ih se percipira kao kontrolirajuće (Kalmijn, 2012), što je posebno izraženo u odnosu s kćerima kod visokokonfliktnih razvoda (Yu i sur., 2010). Odnos s majkom posebno je težak u adolescenciji. Sinovi tada znaju zamjerati majci (i majčinom novom partneru) na disciplinskim mjerama, a kćeri na sebe preuzmu odgovornost za majčinu sreću, posebno u romantičnim odnosima jer ne žele da novi partner napusti njihovu majku kako je to njihov otac napravio (Wallerstein i Lewis, 1998). Majke se u prosjeku rjeđe preudaju, a samo polovina majki u istraživanju koje su proveli Wallerstein i Lewis (1998) je ostvarila romantičan odnos s drugim partnerom nakon razvoda. Mladi odrasli ljudi to percipiraju kao veliku žrtvu majke jer su im oni bili prioritet, a ne posao ili romantični partner. S druge strane zamjeraju onim majkama koje su se preudale ako im se izbor novog partnera nije svidio. Ti osjećaji zamjeranja i ljutnje traju i godinama nakon preudaje.

Za razliku od procjene odnosa s majkom, odrasla djeca odnos s ocem procjenjuju negativnijim u obiteljima u kojima je došlo do razvoda braka u odnosu na one obitelji u kojima su roditelji zajedno. Na odnos otac-dijete utječu konflikt u braku i sam razvod. Odnos s ocem se pogorša ako je skrbništvo dodijeljeno majci, a ponovo sklapanje braka oca može poboljšati odnos djeteta s majkom jer dijete ponovnu ženidbu oca percipira kao napuštanje (otac je odselio i našao novu obitelj) (Frank, 2007). Neprihvatanje očeve nove supruge dodatno negativno narušava odnos s ocem (Wallerstein i Lewis, 1998). Djeca rastavljenih roditelja percipiraju oca kao roditelja koji manje investira u odnos (Kalmijn, 2012). Otac koji se ne osjeća sretno i uspješno u drugim područjima svog života može naglo prekinuti kontakt s djetetom dok se stanje ne stabilizira na ostalim poljima.

Kroz godine i djetetov razvoj kvantiteta i kvaliteta odnosa se mijenja. Dok su djeca mala, posjeti budu češći, ali se očevi teže nose s promjenama koje se događaju u adolescenciji, posebno kod djevojaka. Ti susreti se najčešće pretvore u vrlo neugodne situacije ispunjene tišinom ili čistom dosadom. Očevi su više usmjereni na svoj život (posao, druga obitelj, hobije,...) i djeca im nisu prioritet, što kod odrasle djece daje jasnu viziju napuštanja. U nekim obiteljima, otac koji nije održavao regularni kontakt s djecom bi se ponovo pojavio npr. kod rađanja unučadi, točki preokreta u svom ili djetetovom životu i ponudili bi punu potporu (Wallerstein i Lewis, 1998).

Hingst (1981) je ispitivala djecu od 5 do 18 godina o njihovom odnosu s roditeljima, te dobila različite rezultate od očekivanih. 50% djece je izjavilo da im je najgora stvar kod razvoda bila ta što im je nedostajao otac. 82% djece je svoj odnos s ocem ocijenilo kao dobar ili odličan, dok je 44% majki tako ocijenilo taj odnos otac-dijete. Majke i djeca se razlikuju u percepciji odnosa otac-dijete. Djeca su izvijestila kako bi htjela provoditi više vremena s ocem (77%), kako ih veseli to što će vidjeti oca (82%), a majke su procijenile u 23% slučajeva kako dijete nema osnovu za izgraditi odnos s ocem. Mogući razlozi lošijeg odnosa s ocem naspram odnosa s majkom su ti da su očevi manje uključeni u odnos s djecom unutar braka, pa tako i izvan njega. Rjeđe dobivaju skrbništvo, pa se frekvencija viđanja prorijedi (Kalmijn, 2012). Dodatna analiza intervjua s odraslom djecom otkriva da djeca ne odbijaju odnos s ocem, već se otac povlači iz odnosa (Amato, 1986).

Većina literature o odnosu djeteta i roditelja nakon razvoda braka operacionalizira odnos roditelj-dijete po kvantiteti tog odnosa (koliko često su dijete i roditelj u kontaktu), ali taj kontakt može biti sudski određen ili „prisilan“ ako je dijete mlađe. Istraživanja bi se trebala usmjeriti na kvalitetu tog odnosa. Loš odnos nije nužno samo odnos u kojem nedostaje kontakta, već to može biti i odnos u kojem su roditelj i dijete u stalnom, ali ne i kvalitetnom kontaktu (Wallerstein i Lewis, 1998; Neale i Flowerdew, 2007).

1.6. Percepcija krivnje za razvod braka roditelja

U istraživanju koje je provela Hingst (1981) 63% djece između 5 i 18 godina je mišljenja da je razvod bio dobra odluka, a 86% njihovih majki se slaže. U istraživanju provedenom na osobama mlađe odrasle dobi taj postotak je porastao na 80%. Angarne – Lindberg i sur. (2009) su kod osoba mlađe odrasle dobi, čiji su se roditelji razveli dok su oni bili maloljetni, ispitivale zadovoljstvo ponašanjem roditelja tijekom i nakon razvoda, te razočarenje vezano uz razvod roditelja. Rezultati njihova istraživanja su pokazala kako zadovoljstvo djece proizlazi iz mirnog razvoda (bez konflikata roditelja i konflikta lojalnosti). Zadovoljstvo je povezano i s osobnošću same djece i načinom na koji su odgojeni, te osjećaju da su roditelji spremni saslušati njihove osjećaje i pomoći im u prilagodbi na razvod. Razočarenje tj. želju da su se roditelji drugačije ponašali, su izrazili oni odrasli koji su u razdoblju razvoda osjećali konflikt lojalnosti i odgovornost prema roditelju koji je napušten. Osjećaj napuštenosti, posebno ako se jedan od roditelja odseli u drugi grad ili ako stupi u drugi brak, i manjak razgovora s djetetom o razvodu

pridonosi razočarenju. Komunikacija roditelja preko djeteta na djecu u odrasloj dobi još uvijek izaziva osjećaje ljutnje i prezira.

Istraživanja koja su fokusirana na to koga djeca krive za razvod braka su rijetka, a u svim istraživanjima te tematike navedenim u ovom istraživanju korištena je Skala bolnih osjećaja vezanih uz razvod (The Painful Feelings About Divorce Scale; Laumann – Billings i Emery, 2000) . U istraživanju Laumann – Billings i Emery (2000) mlađa odrasla dobna skupina je u 60% slučajeva smatrala kako je otac taj koji je uzrokovao većinu problema u obitelji. Istraživači su uspoređivali dvije skupine sudionika – studente i mlade nižeg socio-ekonomskog statusa i stupnja obrazovanja. Pokazalo se da su studenti statistički značajno više krivili oca za razvod od druge skupine mladih. Kćeri su više pripisivale krivnju ocu od sinova. Istraživanja ukazuju na to kako je krivnja jednog roditelja povezana sa skrbništvom. Ona djeca koja su živjela s majkom imaju više rezultate na skali krivnje oca, a niže na skali krivnje majke i obrnuto (Laumann – Billings i Emery, 2000; Fabricius i Luecken, 2007). No uz takav nalaz treba uzeti u obzir da je skrbnništvo većinom dobila majka i da je uzorak djece koja žive s ocem manji. Kurdek i Berg (1987) su koristeći istu skalu pokazali kako i u obiteljima u kojima se majka preudala djeca više krive oca od djece koja su odrastala s ocem. Kako u Hrvatskoj nema podataka o percepciji krivnje djece (bilo koje dobi), a znanstveni radovi izvan Hrvatske su rijetki, ovaj rad se više posvetio tom problemu.

2. Ciljevi i problemi

Glavni cilj istraživanja je ispitati postoji li razlika u odnosu roditelj – odraslo dijete s obzirom na percepciju krivnje roditelja za razvod braka u mlađoj odrasloj dobi. Literatura o razvodu brakova upućuje na to da su percepcija krivnje i odnos s roditeljima povezani s dodjeljivanjem skrbnništva i razumijevanju djece kako je i zašto došlo do razvoda. Ovo istraživanje se osvrnulo na četiri problema.

Prvim problemom nastojalo se ispitati dodjeljuje li se skrbnništvo u Hrvatskoj češće jednom roditelju nego drugom. Statistički podaci u Hrvatskoj pokazuju kako su djeca na skrb češće povjerena majkama. A po posljednjim podacima, taj postotak je 85.7% (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2013). Uzevši u obzir i da je u većini istraživanja o razvodu veći

postotak sudionika dodijeljen majci, očekujemo da će i u uzorku ovog istraživanja većina sudionika biti dodijeljena majci.

Drugi problem istraživanja je bio ispitati percepciju razloga razvoda braka roditelja kod odrasle djece. Usredotočili smo se na percepciju odrasle djece o razlozima razvoda, a ne znanju i stvarnim razlozima. Razlozi razvoda brakova su brojni i ovise kako o društvu, tako i o pojedincima u braku (Amato i Booth, 1996; Amato, 2014; Amato i Previti, 2003; Kurdek i Kennedy, 2001). Istraživanja pokazuju kako rastavljeni muškarci često ni sami nisu sigurni zbog čega je došlo do razvoda braka (Amato i Previti, 2003), a djeca koja nisu prisustvovala nasilju u obitelji, nemaju jasna sjećanja na razdoblje razvoda (Wallerstein i Lewis, 1998). Djeca znaju okrivljavati sebe za razvod svojih roditelja zbog nedostatka razumijevanja što se i zašto dogodilo (Henning i Oldham, 1977; Goodman i Pickens, 2001). Angarne – Lindberg i sur. (2009) su pokazale kako su mladi odrasli, koji su doživjeli razvod roditelja u malodobnom razdoblju, razočarani ako roditelji s njima nisu raspravljali o razvodu, što se često događa. S obzirom na literaturu koja ukazuje na manjak komunikacije o razlozima razvoda, kako među roditeljima, tako i među djecom i roditeljima, očekujemo da sudionici istraživanja neće smatrati da znaju razlog(e) razvoda roditelja.

Trećim problemom nastojalo se ispitati percipiraju li odrasla djeca jednog roditelja odgovornijim za razvod braka od drugog roditelja. Dosadašnja istraživanja su pokazala kako djeca češće ponašanje oca vide kao uzrok problema u obitelji (Laumann – Bilings i Emery, 2000; Fabricius i Luecken, 2007). Majke češće dobivaju skrbništvo nad djecom (Kalmijn, 2012; Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2013) i same češće krive supružnika za ponašanje unutar braka koje je presudilo njegovom razrješenju, te ga same češće iniciraju (Amato i Previti, 2003; Kurdek i Kennedy, 2001), što može pridonijeti iskrivljenoj slici oca i kod djece. Sukladno dosadašnjim istraživanjima očekujemo da će mladi smatrati kako je ponašanje oca u braku više doprinijelo razvodu od ponašanja majke.

Četvrtim problemom nastojao se ispitati odnos roditelj – dijete u mlađoj odrasloj dobi s obzirom na djetetovu percepciju krivnje roditelja za razvod braka. Istraživanja pokazuju kako, iako razvod utječe na odnos s oba roditelja, odnos s ocem je posebno narušen (Kalmijn, 2012, Wallerstein i Lewis, 1998; Frank, 2007). Iako ne postoje istraživanja koja ispituju izravnu povezanost djetetove percepcije krivnje i odnosa s roditeljima, literatura ukazuje kako je moguće

očekivati korelaciju između tih konstrukata jer djeca češće krivnju za razvod pripisuju ocu (Laumann – Bilings i Emery, 2000; Fabricius i Luecken, 2007). Očekujemo da će djeca okrivljavati oca za razvod braka, te da će s njim imati lošiji odnos.

3. Metoda

3.1. Sudionici

Sudionici istraživanja su bile osobe od 18 do 30 godina čiji su se roditelji razveli dok su oni još bili maloljetni. 150 sudionika je ispunilo anketu, ali je uvjete (dobna skupina od 18 do 30 godina i razvod roditelja prije osamnaeste godine) ispunilo njih 126 čiji su odgovori uzeti u daljnju statističku analizu. Jedan sudionik nije dao pristanak na sudjelovanje, a svi ostali sudionici su anketu ispunili u potpunosti. Uzorak je bio prigodni, skupljen metodom snježne grude.

Prosječna dob sudionika bila je 22 godine ($SD=2.75$). 99 sudionika je bilo ženskog spola (78.6%), a 27 muškog spola (21.4%). 48.4% sudionika je u trenutku provođenja ankete živjelo s majkom, 4% s ocem, 31.7% s cimerom/cimericom ili s partnerom/partnericom, 15.1% samo, a ostalih 0.8% sudionika je živjelo s članom šire obitelji bez roditelja. Većina sudionika su studenti u Zagrebu¹.

3.2. Instrument

Kao mjerni instrument je korištena *on-line* anketa koja se sastojala od tri dijela. Prvi dio je uključivao demografska pitanja o spolu, dobi te jesu li sudionici bili maloljetni u trenutku razvoda. Sudionici su na pitanja s kim sada žive i imaju li braću/sestre te s kim su živjeli neposredno nakon razvoda odgovarali putem višestrukih odgovora na kojima su mogli nadodati odgovor ako niti jedan od ponuđenih nije odgovarao njihovoj situaciji ili odabrati više odgovora na jedno pitanje (npr. na pitanju „Imate li brata/sestru?“ sudionici su mogli označiti odgovore „Imam brata/sestru“ i „Imam polubrata/polusestru“). Na pitanja o razvodu roditelja i njihovim odnosima nakon razvoda (jesu li majka/otac nakon razvoda imali dužu vezu ili sklopili brak s drugom osobom) bili su ponuđeni odgovori „Da“, „Ne“ i „Nisam siguran/sigurna“. Drugi dio ankete sastojao se od tri pitanja višestrukog izbora vezana uz percepciju razloga razvoda braka i

---

¹ Nemamo točne deskriptivne podatke o školovanju i mjestu prebivališta, ali s obzirom na prikupljanje podataka

percepciju krivnje za sam razvod. Kao odgovor na pitanje smatraju li da znaju zbog čega je došlo do razvoda roditelja, ponuđeni odgovori su bili „Smatram da znam“, „Smatram da ne znam“ te „Nisam siguran/sigurna“. Ponuđeni odgovori na pitanje smatraju li da je razvod bio odluka oba roditelja su bili „Mislim da su oba roditelja podjednako htjela razvod“, „Mislim da je majka više htjela razvod“ i „Mislim da je otac više htio razvod“. Na pitanje je li, po njihovom mišljenju, ponašanje jednog od roditelja više pridonijelo razvodu ponuđeni odgovori su bili „Ne, oboje su se ponašali jednako“, „Mislim da je ponašanje oca više pridonijelo razvodu od ponašanja majke“ i „Mislim da je ponašanje majke više pridonijelo razvodu od ponašanja oca“. Na sva pitanja iz drugog dijela ankete bilo je moguće odgovoriti neutralno, bez prisilnog izbora. Posljednji dio ankete je bila skraćena verzija upitnika o odnosu s oba roditelja preveden na hrvatski jezik kao Upitnik o odnosu roditelja i odraslog djeteta (*The Parent Adult – Child Relationship Questionnaire (PACQ)* (Peisah, Brodaty, Luscombe, Kruk i Anstey, 1999)). Upitnik je dostupan *on-line*, te je dvostruko preveden s engleskog jezika od strane dviju magistrica engleskog jezika s Filozofskog fakulteta. Za potrebe ovog istraživanja je korišten kraći oblik od 26 čestica kako bi se smanjilo osipanje sudionika.

PACQ je upitnik koji ispituje odnos odraslog djeteta s roditeljima. Sastoji se od dvije ljestvice – odnos s majkom i odnos s ocem. Svaka ljestvica ima 13 čestica koje opisuju odnos odraslog djeteta s pojedinim roditeljem kakav je trenutno. Sudionik procjenjuje koliko se pojedinačna tvrdnja odnosi na njihov odnos s roditeljem na Likertovoj skali od 4 stupnja (od 0 = Uopće nije istinito do 3 = Vrlo istinito). Iz konačne verzije upitnika su izbačene čestice vezane uz razvod roditelja, te spolno specifične čestice.

U originalnoj verziji upitnika čestice su se saturirale s dva faktora za majku i tri za oca. Faktori koji se odnose na majku su *brižnost* definirana kao privrženost ili briga i *odgovornost* koja uključuje osjećaje krivnje, opterećenja i zaštitništva u odnosu s djetetom. Varijable koje su saturirane prvim faktorom su tvrdnje pod brojem 1, 4, 6, 9 i 12 (npr. „Veselim se vidjeti svoju majku.“, „Poštujem mišljenje svoje majke.“ i „Drago mi je da mogu uzvratiti svojoj majci svu ljubav i brigu koju mi je pružila kao djetetu.“). Drugim faktorom su objašnjene čestice 2, 3, 5, 7, 8, 10, 11 i 13 (npr. „Poteškoće moje majke u donošenju odluka su mi teret.“, „Ja sam jedina osoba na koju se moja majka može osloniti.“ i „Imam osjećaj kao da ja odgajam svoju majku.“). Uz faktore *brižnosti* i *odgovornosti*, faktor koji se odnosi na oca je i *kontrola* koja uključuje

patološko iskazivanje nadmoći. Varijable saturirane faktorom *brižnosti* su 2, 5, 9 i 12 (npr. “Veselim se vidjeti svog oca., “Znam da se mogu osloniti na svog oca ako mi treba pomoć.” i “Poštujem mišljenje svog oca.”). Varijable saturirane faktorom *odgovornosti* su 3, 6, 10 i 13 (npr. “Osjećam se odgovorno za sreću svog oca.” i “Ako ne vidim oca tjedan dana, osjećam se krivo.”). Faktorom *kontrole* su saturirane varijable pod brojem 1, 4, 7, 8 i 11 (npr. “Ako ne napravim nešto na očev način, on mi prigovara.”, “Osjećam da moj otac pokušava manipulirati sa mnom.” i “Ne ulazim u pretjerane rasprave sa svojim ocem jer se bojim kritiziranja.”). Pouzdanost podljestvica je visoka i za majku ($\alpha = .87$ za brigu, $\alpha = .82$ za odgovornost) i za oca ($\alpha = .86$ za brigu, $\alpha = .74$ za odgovornost i $\alpha = .87$ za kontrolu) (Peisah i sur., 1999). Originalna verzija² i hrvatski prijevod³ PACQ upitnika su priloženi u Prilozima.

U novijem istraživanju na kineskoj populaciji (Wang D., Dong, Nie i Wang C., 2018) pronađeno je drugačije faktorsko rješenje za isti upitnik. Manifestne varijable na ljestvici za majku i ljestvici za oca su se rasporedile oko 3 faktora. Varijable koje su u originalnom upitniku saturirane faktorom *odgovornosti* su se razdvojile na dva nova faktora – *odgovornost* (koji objašnjava tvrdnje 2, 3 i 10) te *privrženost* (koji objašnjava tvrdnje 5, 7, 8, 11 i 13). Za oca su faktori potvrđeni kao u originalnoj verziji osim kod varijable broj 6 (“Osjećam se odgovorno za sreću svog oca.”) koja je saturirana faktorom *brižnosti*. Autori su razliku u rezultatima pripisali kulturološkim razlikama s obzirom na to da su sudionici originalnog istraživanja Australci (pripadnici individualističke kulture), a ponovljenog istraživanja Kinezi (pripadnici kolektivističke kulture).

Uzorak korišten u ovom istraživanju je specifičan (odrasla djeca rastavljenih roditelja), a faktorska rješenja dosadašnjih istraživanja su se temeljila na uzorku opće populacije bez odraslih čiji su roditelji rastavljeni ili preminuli. Također, dva prethodno navedena istraživanja koja su koristila verziju upitnika s 13 čestica za majku i 13 za oca nisu imala istoznačne rezultate, što upućuje na značajne kulturološke razlike. Hrvatska je zemlja u tranziciji (prijelaz iz kolektivističkog u individualističko društvo) zbog čega je moguće odstupanje od oba faktorska rješenja. Iz navedenih razloga, odlučili smo se na provedbu vlastite faktorske analize tj. analize glavnih komponenata. Naše faktorsko rješenje se sastoji od dva faktora za majku (*briga i teret*), te dva faktora za oca (*briga i kontrola*). Faktori za majku su sličniji kineskoj verziji upitnika.

---

² Prilog 1

³ Prilog 2

Varijable koje su saturirane faktorom *privrženosti* se podudaraju s faktorom koji smo nazvali *teret* osim čestice broj 8 (“Moja majka smatra da sam dobar/dobra u rješavanju kriznih situacija, stoga uvijek mene zove.”). Ostale varijable su saturirane oko faktora *brige*. Čestice faktora *brige* i *odgovornosti*, iz originalnog istraživanja, kod oca su sve saturirane jednim faktorom nazvanim *briga*, dok je faktor *kontrole* ostao saturiran istim varijablama kao u originalnom istraživanju. Faktor *brige* je operacionaliziran kao privrženost i uzajamna brižnost. *Teret* smo operacionalizirali kao osjećaj krivnje i opterećenja u odnosu s roditeljem koji podrazumijeva zamjenu uloga djeteta i roditelja (Peris i Emery, 2005), a *kontrolu* kao patološko iskazivanje nadmoći i manipulaciju (Peisah i sur, 1999; Wang D. i sur., 2018). Koeficijent pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije za faktor *brige* majke je $\alpha = .89$, a za faktor *tereta* je $\alpha = .62$. Za faktore *brige* oca koeficijent pouzdanosti unutarnje konzistencije je $\alpha = .87$, a za faktor *kontrole* $\alpha = .64$. S obzirom na to da je na svim faktorima pouzdanost zadovoljavajuća, u daljnjoj analizi su korišteni navedeni faktori kao podljestvice upitnika. Konačan rezultat na upitniku formiran je kao aritmetička sredina rezultata na pojedinoj podljestvici. Viši rezultat na podljestvici ukazuje na veću izraženost latentne varijable (npr. visoki rezultat na podljestvici brige majke ukazuje na procjenu visoke brige u odnosu odraslo dijete – majka). Faktorska analiza glavnih komponenata nalazi se u nastavku.

3.2.1. Faktorska analiza ljestvice odnosa s majkom

U ovom pododjeljku se nalaze faktorska rješenja za ljestvicu odnosa s majkom. Kaiser-Meyer-Olkin test je potvrdio pogodnost matrice korelacija za analizu (KMO = .841), a pretpostavka o sfericitetu je ispunjena jer je Bartlettov test značajan ($\chi^2(78, 126)=825.843$, $p<.01$).

Za određivanje kriterija po kojem zadržavamo one faktore koji opisuju komunalitetni dio manifestnih varijabli koristio se MAP test (Tablica 1) i Scree plot test (Grafički prikaz 1). Dva zadržana faktora zajedno objašnjavaju 57.58% ukupne varijance.

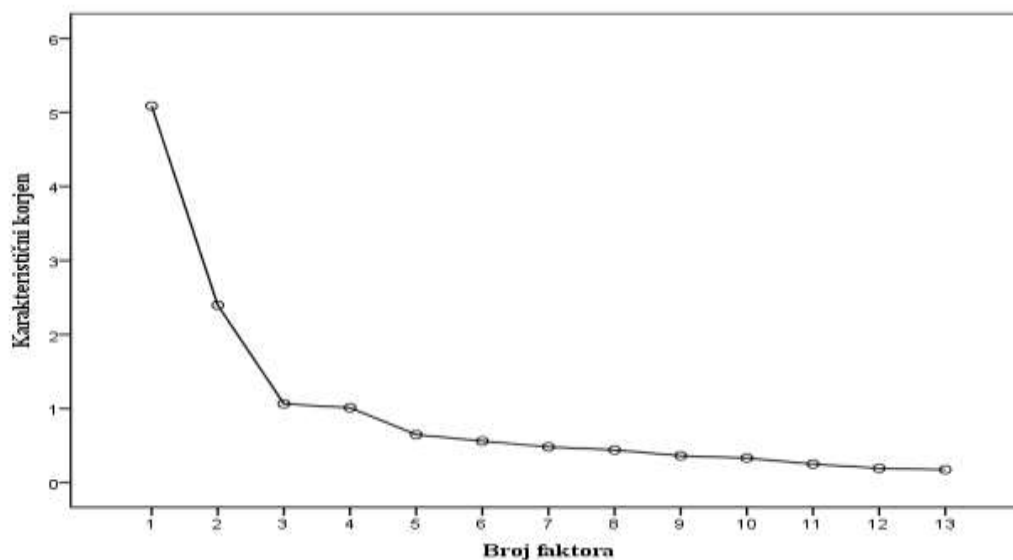
Tablica 1. Ukupna objašnjena varijanca varijabli ljestvice odnosa s majkom

Faktor	Početni karakteristični korijen			Zasićenja suma kvadrata nakon ekstrakcije			Zasićenja suma kvadrata nakon rotacije		
	Uk.	% V	K %	Uk.	% V	K %	Uk.	% V	K %
1	5.089	39.143	39.143	5.089	39.143	39.143	5.044	38.798	38.798
2	2.396	18.432	57.575	2.396	18.432	57.575	2.441	18.777	57.575
3	1.064	8.184	65.759						
4	1.011	7.776	73.535						
5	.648	4.983	78.519						
6	.560	4.309	82.828						
7	.481	3.703	86.531						
8	.441	3.392	89.923						
9	.362	2.786	92.709						
10	.331	2.548	95.257						
11	.250	1.920	97.177						
12	.192	1.480	98.657						
13	.175	1.343	100.000						

Legenda: Uk. = ukupno

% V = postotak objašnjene varijance

K % = kumulativno u postotcima

Grafički prikaz 1. Scree plot test određivanja broja zadržanih faktora na ljestvici odnosa s majkom

Tablica 2. *Faktorska struktura ljestvice odnosa s majkom prije i nakon Varimax rotacije*

	Prije rotacije		Nakon Varimax rotacije	
	Briga	Teret	Briga	Teret
1. Veselim se vidjeti svoju majku.	.808		.764	-.392
2. Osjećam se odgovornim/odgovornom za sreću svoje majke.	.653	.331	.690	
3. Smatram da trebam brinuti o majci jer je u životu puno patila.	.550	.452	.604	.377
4. Moja majka je moj najbolji prijatelj.	.840		.825	
5. Poteškoće moje majke u donošenju odluka su mi teret.		.628		.648
6. Moja majka pokazuje da me cijeni.	.784		.749	-.326
7. Ja sam jedina osoba na koju se moja majka može osloniti.	.330	.517	.393	.470
8. Moja majka smatra da sam dobar/dobra u rješavanju kriznih situacija, stoga uvijek mene zove.	.586	.324	.623	
9. Poštujem mišljenje svoje majke.	.841		.800	-.375
10. Imam osjećaj da moram zaštititi svoju majku.	.841	.343	.714	
11. Moja majka se previše oslanja na mene.		.733		.729
12. Drago mi je da mogu uzvratiti svojoj majci svu ljubav i brigu koju mi je pružila kao djetetu.	.815		.799	
13. Imam osjećaj kao da ja odgajam svoju majku.		.667		.695

Varijable koje su u najvećoj mjeri objašnjene prvim faktorom, brige, su poštivanje majčinog mišljenja ($r=.841$) i percepcija majke kao najboljeg prijatelja ($r=.840$), a drugim faktorom, teret, su pretjerano oslanjanje majke na dijete ($r=.733$) te parentifikacija ($r=.667$). Saturacije za prvi faktor su bile nešto više, ali nije bilo jasne distinkcije koja varijabla je objašnjena kojim faktorom, stoga smo proveli ortogonalnu Varimax rotaciju faktorskih osi s Kaiserovom normalizacijom.

Rotacijom je struktura faktora bila nešto jasnija, no nije značajno promijenila postotak objašnjene varijance pojedinim faktorom što je prikazano u Tablici 1. Varijable koje su bile saturirane s oba faktora su se sada jasnije raspodijelile. Čestica „Smatram da trebam brinuti o majci jer je u životu puno patila“ je nakon rotacije više saturirana faktorom brige ($r=.604$). Isti slučaj je i s česticom „Moja majka smatra da sam dobar/dobra u rješavanju kriznih situacija,

stoga uvijek mene zove“ ($r=.623$), te česticom „Imam osjećaj da moram zaštititi svoju majku“ ($r=.714$). Saturacije faktorom prije i nakon Varimax rotacije su prikazane u Tablici 2.

Čestice koje pripadaju faktoru brige (podljestvici brige kod majke) su 1, 2, 3, 4, 6, 8, 9, 10 i 12, a čestice koje pripadaju faktoru tereta (podljestvice tereta kod majke) su 5, 7, 11 i 13. Prema tome, rezultat na podljestvici brige majke se formulira kao aritmetička sredina 9 varijabli, a rezultat na podljestvici tereta majke kao aritmetička sredina 4 varijable.

3.2.2. Faktorska analiza ljestvice odnosa s ocem

Ovaj pododjeljak je posvećen faktorskom rješenju ljestvice odnosa s ocem. Kaiser-Meyer-Olkin test je istog iznosa kao i kod drugog dijela upitnika ($KMO = .841$) što znači da je matrica korelacija pogodna za analizu. Bartlettov test je također statistički značajan ($\chi^2(78, 126)=759.032, p<.01$).

Kako bi odredili faktore koje ćemo zadržati korišteni su isti kriteriji kao i kod ljestvice odnosa s majkom - MAP test (Tablica 3) i Scree plot test (Grafički prikaz 2). Dva zadržana faktora zajedno objašnjavaju 55.96% ukupne varijance.

Tablica 4. Ukupna objašnjena varijanca varijabli ljestvice odnosa s ocem

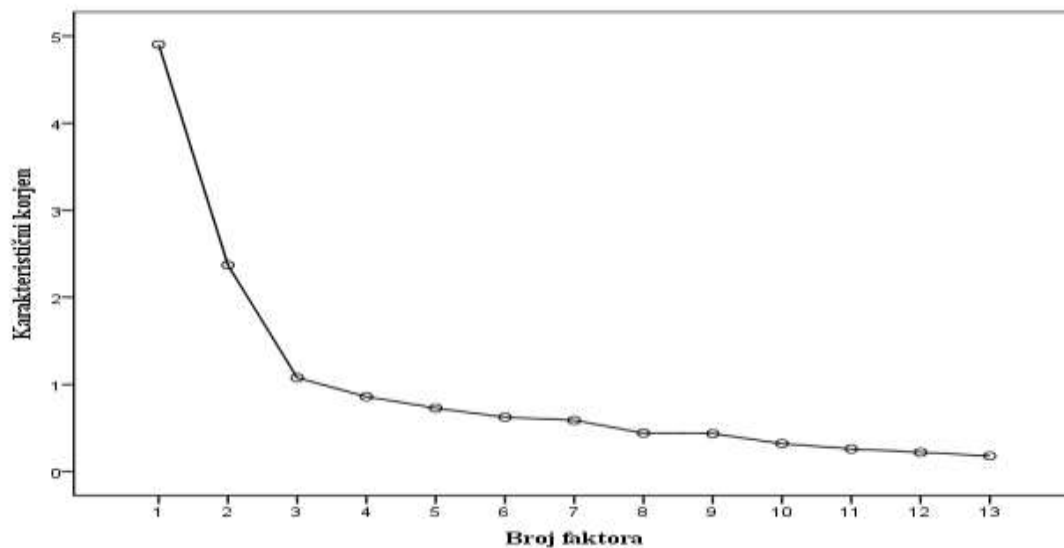
Faktor	Početni karakteristični korijen			Zasićenja suma kvadrata nakon ekstrakcije			Zasićenja suma kvadrata nakon rotacije		
	Uk.	% V	K %	Uk.	% V	K %	Uk.	% V	K %
1	4.904	37.726	37.726	4.904	37.726	37.726	4.459	34.299	34.299
2	2.371	18.236	55.961	2.371	18.236	55.961	2.816	21.662	55.961
3	1.077	8.282	64.244						
4	.859	6.606	70.849						
5	.727	5.593	76.443						
6	.624	4.797	81.240						
7	.587	4.518	85.758						
8	.441	3.393	89.151						
9	.434	3.341	92.491						
10	.320	2.459	94.950						
11	.258	1.987	96.938						
12	.220	1.691	98.629						
13	.178	1.371	100.000						

Legenda: Uk. = ukupno

% V = postotak objašnjene varijance

K % = kumulativno u postotcima

Grafički prikaz 2. Scree plot test određivanja broja zadržanih faktora na ljestvici odnosa s ocem

Tablica 4. Faktorska struktura ljestvice odnosa s ocem prije i nakon Varimax rotacije

	Prije rotacije		Nakon Varimax rotacije	
	Briga	Kontrola	Briga	Kontrola
1. Ako ne napravim nešto na očev način, on mi prigovara.	-.309	.686		.753
2. Poštujem mišljenje svog oca.	.869		.854	
3. Ako se ne budem brinuo o svom ocu, nešto će mu se dogoditi.		.543	.441	.394
4. Osjećam da moj otac pokušava manipulirati sa mnom.	-.621	.462	-.371	.680
5. Veselim se vidjeti svog oca.	.843		.814	
6. Osjećam se odgovorno za sreću svog oca.	.711		.733	
7. Moj otac me pokušava dominirati.	-.628	.505	-.359	.722
8. Smatram da moj otac previše zahtjeva od mene.	-.383	.739		.831
9. Znam da se mogu osloniti na svog oca ako mi treba pomoć.	.780		.819	
10. Ako ne vidim oca tjedan dana, osjećam se krivo.	.507	.361	.611	
11. Ne ulazim u pretjerane rasprave sa svojim ocem jer se bojim kritiziranja.		.450		.476
12. Ne smeta mi izložiti se za svog oca.	.820		.803	
13. Moj otac smatra da sam dobar/dobra u rješavanju kriznih situacija, stoga uvijek mene zove.	.539		.614	

Varijable koje su u najvećoj mjeri objašnjene prvim faktorom, brige, su poštivanje očevog mišljenja ($r=.869$), iščekivanje viđanja s ocem ($r=.843$) i izlaganje za oca ($r=.820$). Drugim faktorom su najviše saturirane varijable prezahtjevnosti ($r=.739$) te očevo inzistiranje na vlastitim načinima ($r=.686$). Saturacije za prvi faktor su bile znatno više, ali nije bilo jasne distinkcije koja varijabla je objašnjena kojim faktorom, pa smo i u ovom dijelu testa proveli Varimax rotaciju faktorskih osi s Kaiserovom normalizacijom.

Rotacijom je struktura faktora bila dosta jasnija, a promjena postotka objašnjene varijance pojedinim faktorom je bila veća kod ove ljestvice, što je prikazano u Tablici 3. Varijable koje su bile saturirane s oba faktora su se sada jasnije raspodijelile, a tri varijable su se rotacijom pomaknule prema drugom faktorom. Čestica „Ako se ne budem brinuo o svom ocu, nešto će mu se dogoditi“ je prije rotacije faktorskih osi bila više saturirana drugim faktorom ($r=.543$), no nakon rotacije se pokazalo kako je saturirana faktorom brige ($r=.441$) više no faktorom kontrole ($r=.394$). Suprotnu promjenu faktora su napravile varijable „Osjećam da moj otac pokušava manipulirati sa mnom“, koja je prije rotacije imala negativnu korelaciju s faktorom brige ($r=-.621$), a nakon je pokazala višu saturaciju faktorom kontrole ($r=.680$), te varijabla „Moj otac pokušava uspostaviti dominaciju nad mnom“ koja je prije rotacije bila više saturirana faktorom brige ($r=-.628$), a nakon faktorom kontrole ($r=.722$). Saturacije faktorima prije i nakon Varimax rotacije su prikazane u Tablici 4.

Čestice koje pripadaju faktorom brige (podljestvici brige kod oca) su 2, 3, 5, 6, 9, 10, 12 i 13, a čestice koje pripadaju faktorom kontrole (podljestvice kontrole kod oca) su 1, 4, 7, 8 i 11. Prema tome, rezultat na podljestvici brige oca se formulira kao aritmetička sredina 8 varijabli, a rezultat na podljestvici kontrole oca kao aritmetička sredina 5 varijabli.

3.3. Postupak

On-line anketa je objavljena na Facebook-u putem nekolicine profila, te u grupama studentskih domova. Također je poslana na Google grupe svih studenata psihologije na Hrvatskim studijima. Podaci su prikupljeni u rujnu 2018. godine.

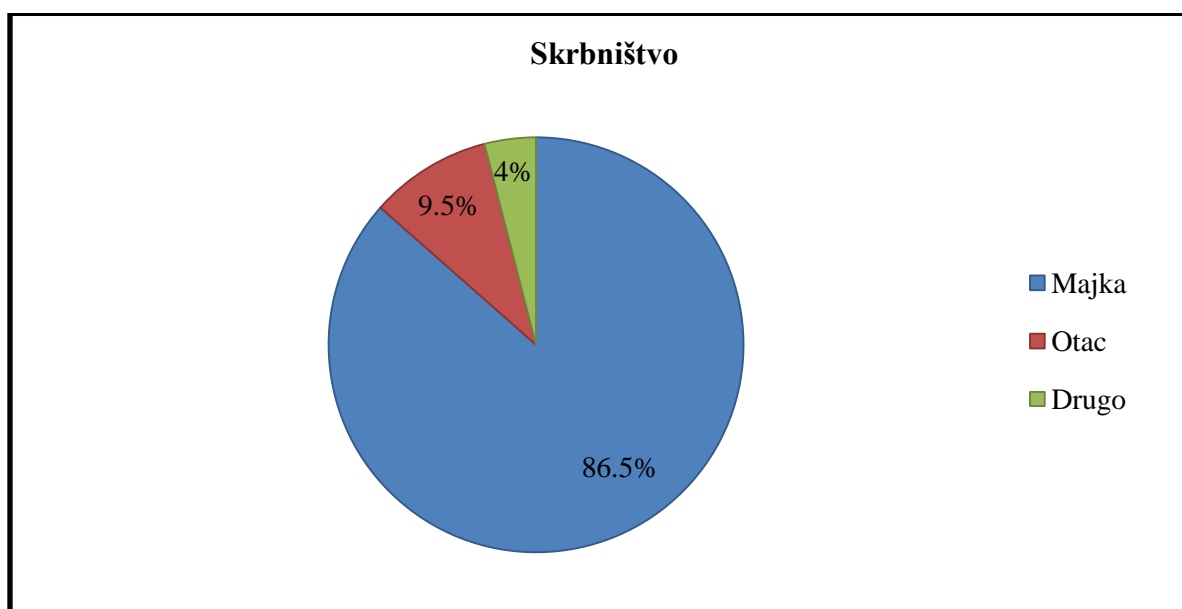
Anketa je na početku sadržavala kratki opis o izgledu i svrsi istraživanja koja je služila kao formular informiranog pristanka. Bilo je navedeno kako je anketa anonimna i dobrovoljna, te kako će se dobiveni podaci koristiti samo u znanstvene svrhe. Sudionici su prvo morali

odgovoriti potvrdno na pitanje daju li svoj pristanak za sudjelovanje u istraživanju kako bi pristupili ostatku ankete. Svi prikupljeni podaci su prepisani u SPSS bazu, te su dostupni samo samim autorima. Povratna informacija o pojedinačnim podacima nije dostupna, a sudionicima je ostavljen izbor kontaktiranja autora putem *e-mail* adrese na kraju ankete za sva moguća pitanja i uvid u konačni rad. Kako je korištena *on-line* anketa uvjeti ispitivanja nisu bili standardizirani.

4. Rezultati

Rezultati su prikazani redoslijedom odgovora na probleme navedene u poglavlju ciljeva i problema. Prvi dio rezultata se sastoji od deskriptivnih odgovora na prva tri problema, dok su u drugom dijelu prikazani rezultati provedene multivarijatne analize varijance (MANOVA-e) kako bi se odgovorilo na četvrti problem istraživanja.

4.1. Deskriptivni podaci

Grafički prikaz 3. Podjela skrbništva u uzorku (N=126)

Grafički prikaz 3. prikazuje odgovor na anketno pitanje „S kim ste živjeli neposredno nakon razvoda?“. 109 sudionika je nakon razvoda živjelo s majkom, 12 sudionika s ocem, a 5 sudionika je navelo alternativno kućanstvo (samostalni život u učeničkom domu ili život u zajedničkom kućanstvu unatoč razvodu zbog financijske situacije).

Svi sudionici su odgovorili na pitanje „Mislite li da znate zbog čega je došlo do razvoda Vaših roditelja?“. Njih 114 se izjasnilo kako misli da zna zašto je došlo do razvoda, što je 90.5% sudionika u uzorku. Manje od 10% sudionika, procjenjuje da ne može sa sigurnošću reći da zna razloge razvoda svojih roditelja. Od njih 10%, devet sudionika (7.1%) je izvijestilo kako nije sigurno u razloge razvoda, a troje (2.4%) ih smatra kako još uvijek ne zna koji je točan razlog.

Tablica 5. *Frekvencije odgovora na pitanje „Smatrate li da je ponašanje jednog roditelja više pridonijelo razvodu Vaših roditelja?“ (N=126)*

	<i>n</i>	<i>f</i>	<i>f_c</i>
Podjednako	24	19	19
Majka je više pridonijela	15	11.9	31
Otac je više pridonio	87	69	100
Ukupno	126	100	

47.6% sudionika ankete smatra da je majka bila ta koja je više željela razvod ($n=60$). Njih 17.5% smatra da je to bio otac ($n=22$), dok 44 sudionika (34.9%) misli kako je odluka o razvodu bila zajednička. U Tablici 5. se nalaze odgovori sudionika na pitanje o tome čije ponašanje je više pridonijelo razvodu. Zanimljiv je nalaz da skoro 70% ispitanika krivnju pripisuje ocu.

4.2. *Multivarijatna analiza varijance (MANOVA) PACQ upitnika s obzirom na percepciju krivnje za razvod braka roditelja*

Provedena je Multivarijatna analiza varijance (MANOVA) kako bi se odgovorilo na četvrti problem istraživanja zbog postojanja 4 zavisne varijable (podljestvice upitnika). Provedena istraživanja upitnika pokazuju povezanost između podljestvica (Wang i sur., 2018), no prema našem faktorskom rješenju korelacije među podljestvicama su zanemarive. S obzirom na mali uzorak ($N=126$) ovog istraživanja, korištena je MANOVA kao statistički postupak po uzoru na prethodna istraživanja koja su koristila PACQ upitnik. U nastavku su prikazani rezultati dobiveni tom statističkom analizom.

Tablica 6. *Levenovi statistici za podljestvice PACQ upitnika*

	<i>F</i>	<i>df₁</i>	<i>df₂</i>	<i>p</i>
Briga (Otac)	2.483	2	123	.088
Kontrola (Otac)	5.106	2	123	.007**
Briga (Majka)	4.053	2	123	.020*
Teret (Majka)	.379	2	123	.685

* $p < .05$

Kako bi se provjerila pretpostavka o jednakosti matrica kovarijance i varijance zavisnih varijabli unutar kategorija različitih podljestvica za odnos s roditeljima provedeni su Boxov i Levenov test. Rezultati Boxovog testa (Boxov $M=39.926$; $F(20, 6486.594)=1.821$; $p<.05$) ukazuju kako je narušena pretpostavka o homogenosti matrice kovarijance. No, Boxov test je osjetljiv na odstupanje od normalnosti koje je narušeno u uzorku zavisne varijable (69% sudionika pripada jednoj kategoriji), pa ga je moguće testirati i sa stupnjem značajnosti $p=.001$. U tom slučaju je Boxov test neznačajan i pretpostavka je zadovoljena. Levenov test ukazuje kako je zadovoljena pretpostavka o homogenosti varijanci za sve podljestvice ($p>.01$) osim podljestvice kontrole oca, a za podljestvice brige kod oca i tereta kod majke je taj stupanj značajnosti veći od $p=.05$. Rezultati Levenovog testa su prikazani u Tablici 6.

S obzirom na odstupanja od pretpostavki za provođenje MANOVA-e, kako bi testirali afirmativnu hipotezu, korišten je najstroži test *Pillai's Trace test* ($F(8)=7.118$; $p<.05$; $\eta^2=.190$). On potvrđuje kako postoji statistički značajna razlika zavisnih varijabli (podljestvica PACQ upitnika) gledanih zajedno s obzirom na kategoriju nezavisne varijable (percepcije krivnje za razvod braka). Jednosmjerna MANOVA pokazuje kako kod svih podljestvica, osim podljestvice tereta majke, postoji razlika s obzirom na percepciju krivnje za razvod braka roditelja., što je prikazano u Tablici 7⁴.

Tablica 7. Rezultati multivarijatne analize varijance razlika podljestvica PACQ upitnika s obzirom na percepciju krivnje za razvod braka roditelja

		<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	Parcijalni η^2
Percepcija krivnje za razvod	Briga (Otac)	2	6.093	6.171	.003**	.091
	Kontrola (Otac)	2	6.197	5.998	.003**	.089
	Briga (Majka)	2	13.956	17.873	.000**	.225
	Teret (Majka)	2	.878	.965	.384	.015

* $p<.05$, ** $p<.01$

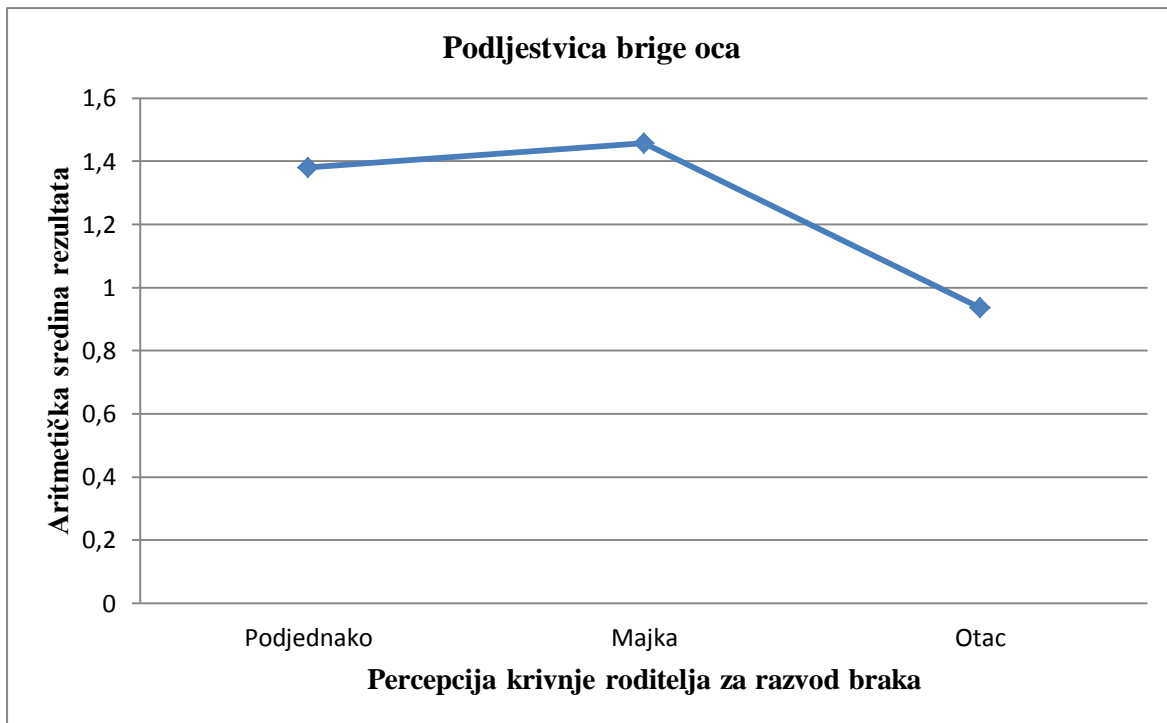
⁴ Tablica pojedinačnih jednosmjernih ANOVA rezultata nalazi se u Prilogu 3.

Tablica 8. Deskriptivni podaci 4 podljestvice PACQ upitnika s obzirom na percepciju krivnje roditelja za razvod braka

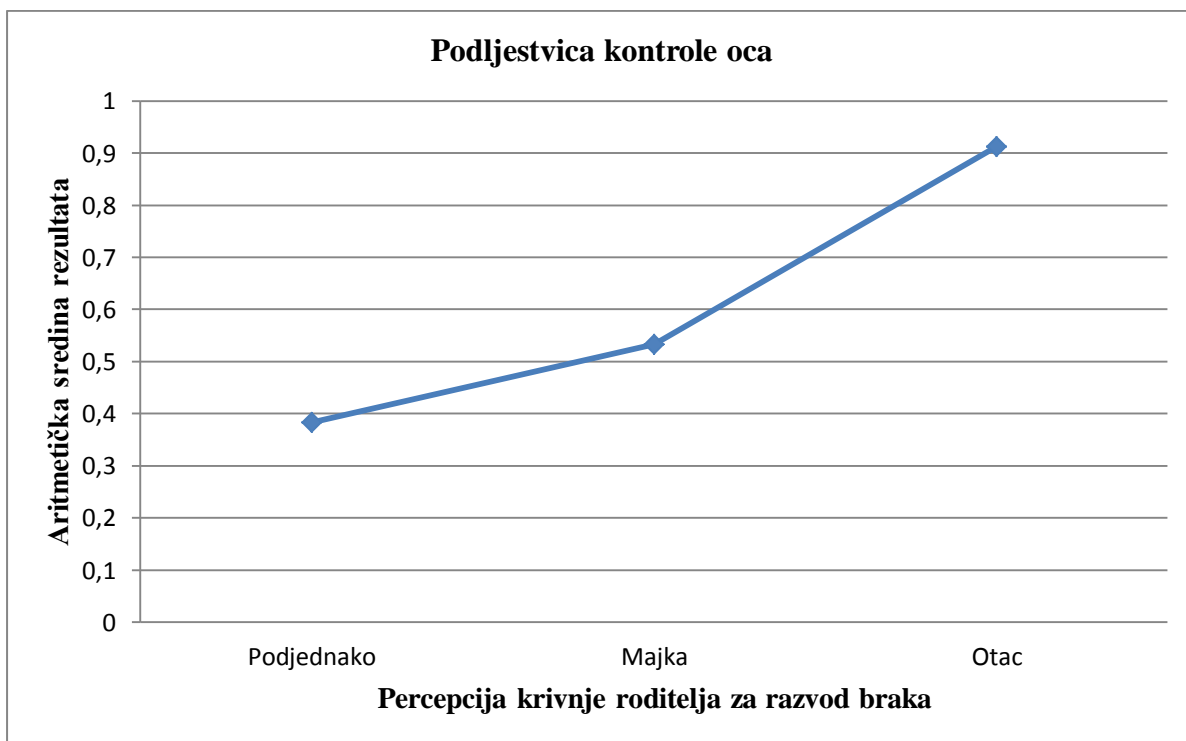
Zavisne varijable	Stupnjevi nezavisne varijable	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Podljestvica brige oca	Podjednaka krivnja	24	1.38	.53
	Krivnja majke	15	1.46	.72
	Krivnja oca	87	.94	.74
Podljestvica kontrole oca	Podjednaka krivnja	24	.38	.45
	Krivnja majke	15	.53	.88
	Krivnja oca	87	.91	.75
Podljestvica brige majke	Podjednaka krivnja	24	1.86	.57
	Krivnja majke	15	1.16	.89
	Krivnja oca	87	2.19	.59
Podljestvica tereta majke	Podjednaka krivnja	24	.89	.62
	Krivnja majke	15	1.05	.76
	Krivnja oca	87	.80	.67

U Tablici 8. prikazani su deskriptivni podaci zavisnih varijabli (4 podljestvice PACQ upitnika) s obzirom na nezavisnu varijablu (percepciju krivnje roditelja za razvod braka). Kako bi odredili koje kategorije se statistički značajno međusobno razlikuju korišten je LSD *post-hoc* test. LSD test je najslabiji *post-hoc* test, ali je korišten zbog blažih odstupanja od pretpostavki za provođenje MANOVA-e. Kao što je već navedeno, razlike s obzirom na to koga odraslo dijete smatra odgovornijim za razvod braka roditelja, ne čini statistički značajnu razliku s obzirom na odgovore na podljestvici tereta majke. Statistički značajne razlike u rezultatu na podljestvici brige kod majke su uočene između svih skupina s obzirom na percepciju krivnje - sudionici koji ne krive nijednog roditelja i koji krive majku ($M_i - M_j = .698$; $SE^5 = .206$; $p < .01$), sudionici koji ne krive nijednog roditelja i koji krive oca ($M_i - M_j = .324$; $SE = .144$; $p < .05$), te sudionici koji krive majku i koji krive oca ($M_i - M_j = 1.022$; $SE = .175$; $p < .01$). Na podljestvici brige kod oca statistički značajne razlike su uočene između skupine koja krivi oca i koja krivi majku ($M_i - M_j = .522$; $SE = .196$; $p < .01$), te skupine koja ne krivi nijednog roditelja i koja krivi oca za razvod ($M_i - M_j = .443$; $SE = .162$; $p < .01$). Dok na podljestvici kontrole oca statistički značajna razlika postoji između skupine sudionika koja ne misli da postoji krivac i skupine koja krivi oca ($M_i - M_j = .529$; $SE = .166$; $p < .01$). Cjelokupna tablica rezultata *post-hoc* testa nalazi se u Prilogu 4.

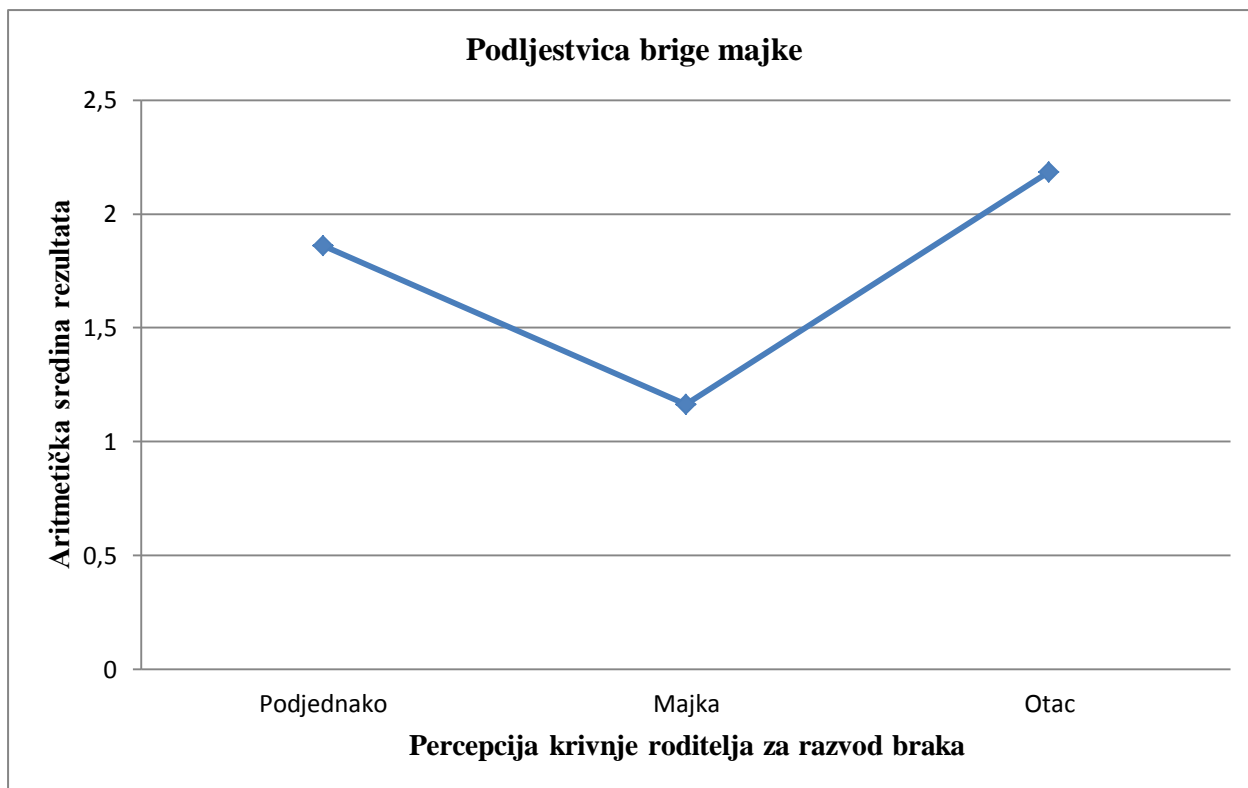
⁵ SE=Pogreška mjerenja

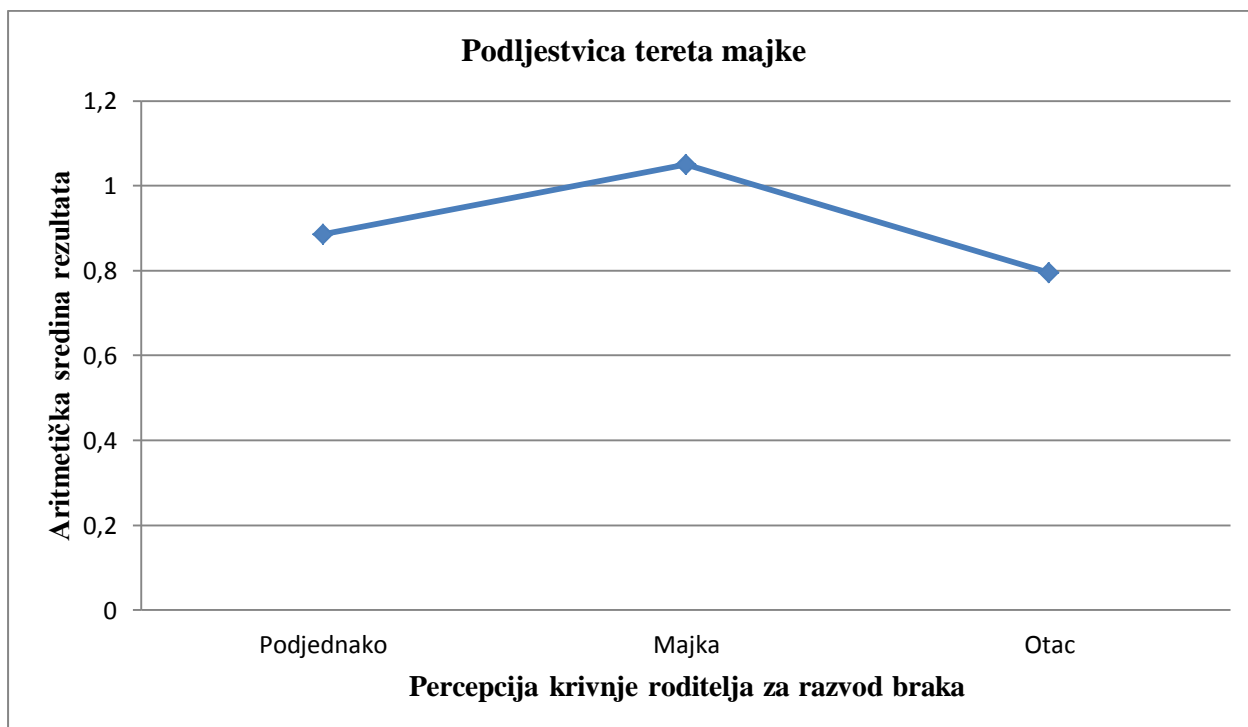
Grafički prikaz 4. Razlika aritmetičkih sredina rezultata na podljestvici brige oca s obzirom na percepciju krivnje za razvod braka roditelja

Grafički prikaz 5. Razlika aritmetičkih sredina rezultata na podljestvici kontrole oca s obzirom na percepciju krivnje za razvod braka roditelja

Grafički prikaz 6. Razlika aritmetičkih sredina rezultata na podljestvici brige majke s obzirom na percepciju krivnje za razvod braka roditelja

Grafički prikaz 7. Razlika aritmetičkih sredina rezultata na podljestvici tereta majke s obzirom na percepciju krivnje za razvod braka roditelja

Grafički prikazi 4., 5., 6. i 7. Prikazuju aritmetičke sredine rezultata i njihove razlike na podljestvicama PACQ upitnika ovisno o nezavisnoj varijabli krivnje za razvod braka. Iz grafičkih prikaza i LSD *post-hoc* testa je primjetljiv smjer razlika. Sudionici koji smatraju kako je majka više pridonijela razvodu braka imaju lošiji odnos s majkom (niži rezultat na podljestvici brige majke), dok je odnos s ocem bolji (viši rezultat na podljestvici brige oca). Oni sudionici koji za razvod braka više krive oca imaju bolji odnos s majkom (viši rezultat na podljestvici brige majke), a lošiji odnos s ocem (viša kontrola oca, a niža briga oca). Ispitani sudionici koji smatraju da su oba roditelja podjednako pridonijela razvodu imaju bolji odnos s ocem (niži rezultat na kontroli oca, a viši na brizi oca) i s majkom (viši rezultat na podljestvici brige majke, a niži na teretu majke).

5. Rasprava

Ovim istraživanjem se pokušao steći bolji uvid u posljedice razvoda braka roditelja na odraslim mladim ljudima. Pokušali smo odgovoriti na pitanja kako mladi čiji su se roditelji razveli dok su oni još bili maloljetni sada percipiraju krivnju za razvod braka i je li ta percepcija povezana s odnosom s roditeljima. Literatura o razvodu je opsežna, ali je područje percepcije krivnje oskudno istraženo i fokusira se više na samookrivljavanje. U istraživanju smo se osvrnuli i na druge probleme koji su u korelaciji s glavnim problemom istraživanja.

Prvi problem istraživanja je bio odgovoriti na pitanje dodjeljivanja skrbništva. Prema statističkim podacima za Hrvatsku više od 80% djece pripadne majci nakon razvoda (Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2013), stoga je i naša hipoteza bila kako će u uzorku biti više djece koja su živjela s majkom. Uzorak ovog istraživanja se vjerno približio postotku koji smo očekivali, 86.5% sudionika je dodijeljeno na čuvanje majci. Većina istraživanja o razvodu također u uzorku ima više sudionika dodjeljenih majkama na čuvanje.

Sljedeći problem je bio odgovoriti na pitanje percepcije razloga razvoda. Mladi su upitani smatraju li da znaju razlog razvoda roditelja. Zbog kompleksnosti tog pitanja i procesa razvoda, naša hipoteza je bila ta da mladi neće znati razloge razvoda. Razlozi za razvod braka su brojni (Amato i Booth, 1996; Amato, 2014; Amato i Previti, 2003; Kurdek i Kennedy, 2001), a istraživanja pokazuju da ponekad ni razvedene osobe nisu sigurne koji je točan razlog razvoda (Amato i Previti, 2003). Također, ovisno o djetetovoj razvojnoj fazi i komunikaciji s roditeljima,

ishodi mogu biti različiti. Djeca mogu kriviti i same sebe za ishod roditeljskih sukoba (Henning i Oldham, 1977; Goodman i Pickens, 2001). Unatoč našoj hipotezi kako mladi neće biti sigurni u razloge razvoda, njih 90.5% se izjasnilo kako smatra da znaju razlog(e) razvoda braka roditelja. Zbog nedostatka istraživanja ove tematike na djeci, a posebno odrasloj djeci, nije jasan razlog ovakvog rezultata. Moguće objašnjenje ovakvog nalaza je da roditelji više i otvorenije komuniciraju o razvodu s odraslom djecom koja “više razumiju” ili su mladi kroz godine i situacije stvorili svoju percepciju razvoja događaja vezanih uz razdoblje roditeljskog razvoda.

Treća hipoteza je bila da će djeca više kriviti jednog roditelja za razvod braka. Temeljeno na dosadašnjim istraživanjima mladi su češće oca vidjeli kao uzrok problema u obitelji (Laumann – Bilings i Emery, 2000; Fabricius i Luecken, 2007), što je u skladu s našim nalazom gdje je većina sudionika percipirala očevu ponašanje u braku štetnijim od majčinog. Podatak koji su dobile Lauman – Bilings i Emery (2000) je 60%, dok je u ovom istraživanju taj postotak bio 69%. Potencijalno objašnjenje za tako visoki postotak je njihov nalaz kako kćeri i studenti češće krive oca, a u našem uzorku je bio znatno veći broj žena, te studenata.

Majka je, prema iskazima odrasle djece, bila ta koja je više željela razvod, što je isto u skladu s dosadašnjim istraživanjima (Amato i Previti, 2003; Kurdek i Kennedy, 2001). Moguće je da je tako velik postotak percipirane krivnje oca povezan s činjenicom da većina djece živi s majkom. Majka je ta koja ostaje brinuti o djeci, dok je otac taj koji napušta dijete i najčešće seli iz obiteljskog doma, što utječe na odnos s roditeljima. Također, neka istraživanja pokazuju kako se otac češće i brže ponovo oženi i “stvori drugu obitelj” (Ahrons, 2006). Roditelj s kojim dijete živi pokušava kompenzirati nedostatak drugog roditelja, pa je prisutniji u životu djeteta (Kalmijn, 2012). Time se poboljšava odnos majke s djetetom, dok odnos s ocem pati. Moguće je da zbog boljeg odnosa s majkom i percepcije da je otac taj koji je napustio obitelj, mladi smatraju da je otac krivac za novonastalu situaciju. No, ta objašnjenja je teško provjeriti zbog malog postotka djece koja su dodijeljena ocu na čuvanje što čini statističku obradu takvih podataka nezadovoljavajućom.

Također je moguće da na percepciju djeteta utječe percepcija majke s obzirom na to da rastavljene žene češće krive supružnika za ponašanje unutar braka koje je presudilo njegovom razrješenju (Amato i Previti, 2003). Jedan od mogućih načina interpretacije češćeg krivljenja oca i majčino iniciranje razvoda je da mladi smatraju kako su majke bile te koje su povrijeđene ili

kojima je nanescna emocionalna, psihološka ili fizička šteta zbog čega su odlučile napustiti bračnu zajednicu.

Glavni cilj istraživanja bio je provjeriti postoji li razlika u odnosu s roditeljima s obzirom na percepciju krivnje roditelja za razvod braka u mlađoj odrasloj dobi. Nedostatak objavljenih istraživanja koja su se bavila izravno ovim problemom je otežao predikciju ishoda MANOVA-e. Rezultati su pokazali kako postoji statistički značajna razlika u odnosu s pojedinim roditeljem među skupinama koje krive jednog roditelja za razvod i one koja smatra da su oba roditelja podjednako pridonijela razvodu. Te razlike nisu značajne na svim podljestvicama korištenog upitnika koji je ispitivao odnos roditelj – odraslo dijete. Generalno, sudionici koji krive majku imaju bolji odnos s ocem, a lošiji s majkom, dok je za skupinu koja krivi oca, odnos obrnut. Ispitani sudionici koji smatraju da su oba roditelja podjednako pridonijela razvodu imaju dobar odnos s oba roditelja. No, takav nalaz valja uzeti s oprezom iz više razloga. Uzorak istraživanja je mali (N=126), sudionici su većinom studenti i to ženskog spola (skoro 80% uzorka). Kako se u većini istraživanja pojavljuje statistički problem u obradi podataka zbog velike razlike broja djece koja nakon razvoda žive s ocem i one koja žive s majkom, tako se i u ovom istraživanju pojavio isti problem. Naime, većina sudionika je dodijeljena majci na skrb, čime su se narušile brojne pretpostavke o podjednakoj raspodjeli po skupinama i normalnoj raspodjeli. Također, korišteni *post-hoc* test je blag, a korišten je upravo zbog narušenih pretpostavki MANOVA-e. Korištenje strožeg testa bi moglo narušiti dobivene podatke.

Zbog malog uzorka i narušenih pretpostavki, moguće je kako je počinjena pogreška tipa I. S obzirom na to da su dosadašnja istraživanja pokazala kako je odnos roditelj – dijete nakon razvoda u korelaciji s brojnim faktorima (skrbništvo, spol djeteta i roditelja, konflikt lojalnosti), moguće je kako postoji moderatorski ili medijatorski učinak nekih varijabli na povezanost odnosa s roditeljima i percepcije krivnje za razvod. Istraživanja pokazuju kako razvod utječe na odnos s oba roditelja, a posebno negativno utječe na odnos dijete – otac (Kalmijn, 2012, Wallerstein i Lewis, 1998; Frank, 2007). Moguće objašnjenje za dobivene rezultate je da djeca budu dodijeljena majci, s njom ostvare bolji odnos zbog češćeg viđanja i majčine kompenzacije, iz solidarnosti prema majci i konflikta lojalnosti više krive oca za razvod braka i s njim imaju slabiji odnos. Istraživanja pokazuju kako je odnos s roditeljima bolji, a konflikt lojalnosti manji kod

punoljetne djece (one koja su odselili od roditelja) (Wallerstain i Lewis, 1998) što nije u skladu s našim rezultatima.

5.1. Praktične implikacije rezultata istraživanja

Rezultati istraživanja impliciraju kako razvod roditelja ostavlja dugoročne posljedice na djecu. Iako su sudionici istraživanja bili maloljetni u vrijeme razvoda, u mlađoj odrasloj dobi i dalje osjećaju posljedice. Prema rezultatima, mladi koji ne smatraju da je jedan od roditelja više pridonio razvodu svojim ponašanjem u braku imaju dobar odnos i s majkom i s ocem. Mladi smatraju da znaju što je dovelo do razloga i većina ih krivi jednog roditelja za razvod (skoro 80% sudionika istraživanja). Kako bi se spriječilo pripisivanje krivnje sebi ili pojedinačnom roditelju, važno je komunicirati s djecom o razlozima koji su doveli do narušenih odnosa roditelja. Pri tome ne smatramo kako bi trebalo otvoreno razgovarati s djecom (posebno ako se radi o razvodu uzrokovanim preljubom), već im omogućiti da izraze svoje osjećaje i objasniti kako je razvod proces u kojem oba roditelja snose odgovornost. Tako djeca neće kriviti pojedinačnog roditelja, te će odnosi u nuklearnoj obitelji biti bolji. Također bi trebalo izbjegavati „stavljanje djece u sredinu“ i konflikte rješavati bez uključivanja djece.

5.2. Ograničenja istraživanja i preporuke za iduća istraživanja

Uzorak istraživanja je prikupljen metodom snježne grude, te je jednoličan (većina studenti u Zagrebu, ženskog spola), što onemogućava generalizaciju zaključaka istraživanja. Neravnomjernost rasporeda u skupine po dodijeljenom skrbništvu, kao i mali uzorak, su onemogućile provedbu mnogih statističkih postupaka. Kako se radilo o *on-line* anketi, uvjeti nisu bili standardizirani, a garancija da su upitnik ispunili zaista oni čiji su roditelji razvedeni ne postoji.

Korišteni PACQ upitnik ima mnogo nedostataka. Nedovoljno je istražen jer postoje samo dva rada koja su provjeravala njegove metrijske karakteristike (Peisah i sur., 1999; Wang D. i sur., 2018) iz različitih kultura i dobili su različita faktorska rješenja. Također, taj upitnik nije namjenjen odraslima s rastavljenim roditeljima. Zbog tih i drugih, već navedenih razloga, u ovom istraživanju smo koristili vlastito faktorsko rješenje koje se, iako potkrijepljeno dobrom pouzdanošću, temeljilo na malom uzorku, pa ga se treba uzeti s oprezom. PACQ upitnik, osim što nije baždaren na hrvatskoj populaciji i preveden je na hrvatski jezik samo u svrhu provedbe ovog istraživanja, nije baždaren ni na odraslima rastavljenih roditelja koji su u originalnom

testiranju upitnika izbačeni iz uzorka. Pozitivna karakteristika testa je da nema rodno osjetljivih pitanja, jer je naš uzorak sudionika bio većinom ženskog spola.

Također se valja osvrnuti na nedostatke statističke analize. Samo jedan od problema je bilo moguće dublje istražiti. Ostali podaci prikupljeni anketom su pružili samo deskriptivne rezultate, stoga što nisu zadovoljavali pretpostavke za drugu vrstu statističke obrade. Rezultate provedene multivarijatne analize varijance također treba interpretirati s oprezom zbog pojedinih nezadovoljenih pretpostavki i blagog *post-hoc* testa. Cijela MANOVA je obrađena na podacima dobivenima iz posebnog faktorskog rješenja, što znači da podljestvice originalnog upitnika nisu jednake korištenim podljestvicama u ovom istraživanju.

Preporuke za buduća istraživanja su korištenje drugog upitnika za ispitivanje odnosa odraslog djeteta i roditelja ili dodatna provjera PACQ upitnika s obzirom na to da trenutno ne postoji drugi mjerni instrument tog odnosa. Također, predlažemo proširivanje uzorka, kako ono kvantitativno, tako i kvalitativno (drugi hrvatski gradovi, ne – studenti, podjednak omjer žena i muškaraca). Većim brojem i raznovrsnošću sudionika, rezultati će se moći u većoj mjeri generalizirati.

6. Zaključak

Ovim istraživanjem provedenim na uzorku mladih od 18 do 30 godina čiji su se roditelji rastavili dok su oni bili maloljetni ($N=126$) se pokušala istražiti percepcija roditeljske krivnje za razvod braka i odnos s roditeljima kod mladih. U istraživanju smo pokušali odgovoriti i na druge probleme koji su u korelaciji s glavnim ciljem istraživanja. Pokazalo se kako većina sudionika smatra da zna koji je razlog razvoda braka njihovih roditelja, te da za razvod više krive oca i njegovo ponašanje u braku. Većina sudionika smatra da je majka ta koja je više željela razvod, a djeca su većinski dodijeljena upravo njima na skrb.

Rezultati istraživanja upućuju da postoji razlika u odnosu s roditeljima s obzirom na percepciju krivnje za razvod braka. Mladi koji su za odnos krivili jednog roditelja, izvijestili su o boljem odnosu s drugim roditeljem. Ona skupina mladih koja smatra da je ponašanje u braku oba roditelja jednako utjecalo na odluku o razvodu, imaju dobar odnos s oba roditelja.

Takav nalaz treba interpretirati s oprezom zbog nedostataka ovog istraživanja te korištenog uzorka i upitnika za ispitivanje odnosa odrasle djece s roditeljima. Međutim, s obzirom na to da je područje percepcije krivnje roditelja oskudno istraženo, ovaj rad pruža jasnu sliku kako tom području treba posvetiti više istraživanja zbog važnosti i posljedica koje ostavljaju na odnos s roditeljima u odrasloj dobi. Također treba više pažnje posvetiti otvorenoj komunikaciji s djecom tijekom razvoda, te im na pažljiv način objasniti novonastalu situaciju.

7. Literatura

Ahrons, C. R. (2006). Family ties after divorce: long-term implications for children. *Family Process*, 46(1), 53–65. Dostupno na:

<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=rzh&AN=106283131&site=ehost-live>

Ahrons, C. R. i Miller, R. B. (1993). The effect of the postdivorce relationship on paternal involvement: A longitudinal analysis. *American Journal of Orthopsychiatry*, 63(3), 441–450. doi:10.1037/h0079446

Amato, P. R. (2014). The Consequences of Divorce for Adults and Children: An Update. *Društvena Istraživanja*, 23(1), 5–24. doi:10.5559/di.23.1.01

Amato, P. R. i Cheadle, J. E. (2008). Parental Divorce, Marital Conflict and Children's Behavior Problems: A Comparison of Adopted and Biological Children. *Social Forces*, 86(3), 1139–1161. Dostupno na:

<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=pbh&AN=31673141&site=ehost-live>

Amato, P. R. i Previti, D. (2003). People's Reasons for Divorcing: Gender, Social Class, the Life Course, and Adjustment. *Journal of Family Issues*, 24(5), 602–626. doi:10.1177/0192513x03254507

Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and Family*, 62(4), 1269–1287. doi:10.1111/j.1741-3737.2000.01269.x

Amato, P. R. i Booth, A. (1996). A Prospective Study of Divorce and Parent-Child Relationships. *Journal of Marriage and the Family*, 58(2), 356. doi:10.2307/353501

Amato, P. R., Loomis, L. S. i Booth, A. (1995). Parental Divorce, Marital Conflict, and Offspring Well-Being During Early Adulthood. *Social Forces*, 73(3), 895–915. Dostupno na: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=pbh&AN=9505113036&site=ehost-live>

Amato P. R. i Booth A. (1991). Consequences of parental divorce and marital unhappiness for adult well-being. *Social Forces* 69(3), 895–914.

- Amato, P. R. (1986). Marital Conflict, the Parent-Child Relationship and Child Self-Esteem. *Family Relations*, 35(3), 403. doi:10.2307/584368
- Ängarne-Lindberg, T., Wadsby, M. i Berterö, C. (2009). Young Adults with Childhood Experience of Divorce: Disappointment and Contentment. *Journal of Divorce & Remarriage*, 50(3), 172–184. doi:10.1080/10502550902717749
- Buchanan, C. M., Maccoby, E. E. i Dornbusch, S. M. (1991). Caught between parents: adolescents' experience in divorced homes. *Child Development*, 62(5), 1008–1029. Dostupno na:
<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=mdc&AN=1756653&site=ehost-live>
- Burns, A. i Dunlop, R. (1998). Parental divorce, parent-child relations, and early adult relationships: A longitudinal Australian study. *Personal Relationships*, 5(4), 393–407. doi:10.1111/j.1475-6811.1998.tb00178.x
- Buss, D. M. (1995). Psychological sex differences: Origins through sexual selection. *American Psychologist*, 50(3), 164–168. doi:10.1037/0003-066x.50.3.164
- Cohen, O. i Finzi-Dottan, R. (2005). Parent-child relationships during the divorce process; from attachment theory and intergenerational perspective. *Contemporary Family Therapy: An International Journal*, 27(1), 81–99. Dostupno na: <https://doi.org/10.1007/s10591-004-1972-3>
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. (2013). *Statistička izvješća: Razvedeni brakovi u 2012*. ISSN 1331 – 7784. Dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2013/SI-1495.pdf
- Eurostat (2016). *Marriage and Divorce Statistics*. Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Marriage_and_divorce_statistics#Fewer_marriages.2C_more_divorces
- Fabricius, W. V. i Luecken, L. J. (2007). Post divorce living arrangements, parent conflict, and long-term physical health correlates for children of divorce. *Journal of Family Psychology*, 21(2), 195–205. doi:10.1037/0893-3200.21.2.195
- Frank, H. (2007). Young Adults' Relationship with Parents and Siblings. *Journal of Divorce & Remarriage*, 46(3-4), 105–124. doi:10.1300/j087v46n03_07
- Goodman, C. i Pickens, J. (2001). Self-Blame and Self-Esteem in College-Aged Children from Divorced Families. *Journal of Divorce & Remarriage*, 34(3-4), 119–135. doi:10.1300/j087v34n03_07
- Henning, J. S. i Oldham, J. T. (1977). Children of divorce: Legal and psychological crises. *Journal of Clinical Child Psychology*, 6(2), 55. Dostupno na: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=pbh&AN=6386673&site=ehost-live>

- Hingst, A. G. (1981). Children and divorce: The child's view. *Journal of Clinical Child Psychology*, 10(3), 161–164. doi:10.1080/15374418109533040
- Jordan, P. H. (2016). Individual Therapy With a Child of Divorced Parents. *Journal of Clinical Psychology*, 72(5), 430–443. Dostupno na: <https://doi.org/10.1002/jclp.22258>
- Kalmijn, M. (2012). Long-Term Effects of Divorce on Parent-Child Relationships: Within-Family Comparisons of Fathers and Mothers. *European Sociological Review*, 29(5), 888–898. doi:10.1093/esr/jcs066
- Kim, K., Jackson, Y., Conrad, S. i Hunter, H. (2008). Adolescent Report of Interparental Conflict: The Role of Threat and Self-blame Appraisal on Adaptive Outcome. *Journal of Child & Family Studies*, 17(5), 735–751. Dostupno na: <https://doi.org/10.1007/s10826-007-9187-5>
- Kurdek, L. C. i Kennedy, C. (2001). Differences between couples who end their marriage by fault or no-fault legal procedures. *Journal of Family Psychology*, 15(2), 241–253. doi:10.1037/0893-3200.15.2.241
- Kurdek, L. A. i Berg, B. (1987). Children's Beliefs About Parental Divorce Scale: Psychometric characteristics and concurrent validity. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 55(5), 712–718. doi:10.1037/0022-006x.55.5.712
- Laumann-Billings, L. i Emery, R. E. (2000). Distress among young adults from divorced families. *Journal of Family Psychology*, 14(4), 671–687. doi:10.1037/0893-3200.14.4.671
- Mindoljević Drakulić, A. (2014). A Psychoanalytic Approach to Education and Raising School Children of Divorced Parents. *Croatian Journal of Education*, 16 (Sp.Ed.2), 79-92. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/123625>
- Neale, B. i Flowerdew, J. (2007). New Structures, New Agency: The Dynamics of Child-Parent Relationships after Divorce. *The International Journal of Children's Rights*, 15(1), 25–42. doi:10.1163/092755607x185546
- Peisah, C., Brodaty, H., Luscombe, G., Kruk, J. i Anstey, K. (1999). The Parent Adult-Child Relationship Questionnaire (PACQ): the assessment of the relationship of adult children to their parents. *Aging & Mental Health*, 3(1), 28–38. Dostupno na: <https://doi.org/10.1080/13607869956415>
- Peris, T. S. i Emery, R. E. (2005). Redefining the Parent-Child Relationship Following Divorce. *Journal of Emotional Abuse*, 5(4), 169–189. doi:10.1300/j135v05n04_01
- Rogers, S. J. i Amato, P. R. (1997). Is Marital Quality Declining? The Evidence from Two Generations. *Social Forces*, 75(3), 1089–1100. Dostupno na: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=pbh&AN=9704205071&site=ehost-live>
- Schindler, H. S. i Coley, R. L. (2012). Predicting marital separation: Do parent-child relationships matter? *Journal of Family Psychology*, 26(4), 499–508. doi:10.1037/a0028863

- Schmidt, A. E., Green, M. S. i Prouty, A. M. (2016). Effects of parental infidelity and interparental conflict on relational ethics between adult children and parents: a contextual perspective. *Journal of Family Therapy*, 38(3), 386–408. <https://doi.org/10.1111/1467-6427.12091>
- VanLaningham, J., Johnson, D. R. i Amato, P. (2001). Marital Happiness, Marital Duration and the U-Shaped Curve: Evidence from a Five-Wave Panel Study. *Social Forces*, 79(4), 1313–1341. Dostupno na:
<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=pbh&AN=4511033&site=ehost-live>
- Vasta, R., Haith, M. M. i Miller, S. A. (2004). *Dječja psihologija* (treće izdanje). Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Wallerstein, J. S. i Lewis, J. (1998). The long-term impact of divorce on children. *Family Court Review*, 36(3), 368–383. doi:10.1111/j.174-1617.1998.tb00519.x
- Wang, D., Dong, D., Nie, P. i Wang, C. (2018). Factor Structure of the Chinese Version of the Parent Adult-Child Relationship Questionnaire. *Frontiers in Psychology*, 9. doi:10.3389/fpsyg.2018.00315
- Wang, H. i Amato, P. R. (2000). Predictors of Divorce Adjustment: Stressors, Resources, and Definitions. *Journal of Marriage and Family*, 62(3), 655–668. doi:10.1111/j.1741-3737.2000.00655.x
- Wyman, P. A. i Cowen, E. L. (1985). Perceived Competence, Self-Esteem, and Anxiety in Latency-Aged Children of Divorce. *Journal of Clinical Child Psychology*, 14(1), 20. Dostupno na:
<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=byh&AN=6392282&site=ehost-live>
- Yu, T., Pettit, G. S., Lansford, J. E., Dodge, K. A. i Bates, J. E. (2010). The interactive effects of marital conflict and divorce on parent–adult children’s relationships. *Journal of Marriage and the Family*, 72, 282–292. doi:10.1111/j.1741-3737.2010.00699.x

8. Prilozi

Prilog 1. Originalni PACQ upitnik

This questionnaire holds statements about relations between adults and their parents. Please read each statement carefully, and evaluate how well each of them describes your relationship with your mother and your father in a last year.

Please circle the most suitable response out of these 4 answers.

Very true (Tick if you feel that the statement describes your relationship with your parent accurately)

Moderately true (Tick if you feel that the statement describes your relationship with your parent for the most part)

Somewhat true (Tick if you feel that the statement describes your relationship with your parent to a small extent)

Not true at all (Tick if you feel that the statement does not describe your relationship with your parent at all)

Relationship with mother

1. I'm happy to see my mother.
2. I feel responsible for my mothers happiness.
3. I think I should take care of my mother because she suffered throughout her life.
4. My mother is my best friend.
5. My mothers inability to make decisions is a burden to me
6. My mother shows her appreciation towards me
7. I am the only person my mother can rely on.
8. My mother thinks I am good at solving crisis so she always calls me.
9. I respect my mothers opinion.
10. I feel like I have to protect my mother.
11. My mother relies on me too much.
12. I am glad to be able to give back the love and caring to my mother like she gave to me whilst I was a child.
13. I feel like I am parenting my mother.

Relationship with father

1. My father nags me if I don't do something his way.
2. I respect my fathers opinion.
3. If I do not take care of my father, something will happen to him.
4. I feel like my father tries to manipulate me.
5. I am happy to see my father.
6. I feel responsible for my fathers happiness.
7. My father is trying to dominate me.
8. I feel that my father makes too many demands on me.
9. I know I can rely on my father if I need help.
10. I feel guilty if I don't see my father for a week.
11. I don't discuss much with my father because I am afraid of being critized.
12. I do not mind putting myself out for my father.
13. My father thinks I am good at solving crisis so he always calls me.

Prilog 2. Korištena verzija PACQ upitnika prevedenog na hrvatski jezik

Formular sadrži izjave o odnosima između odraslih i njihovih roditelja. Molim da pažljivo pročitate svaku tvrdnju i procijenite koliko dobro ona opisuje Vaš odnos s majkom i s ocem u posljednjih godinu dana.

Molim da zaokružite najprikladniji odgovor od 4 ponuđena odgovora.

Vrlo istinito (Zaokružite ako smatrate da tvrdnja točno opisuje Vaš odnos s roditeljem)

Umjereno istinito (Zaokružite ako smatrate da tvrdnja većinom opisuje Vaš odnos s roditeljem)

Donekle istinito (Zaokružite ako smatrate da tvrdnja opisuje Vaš odnos s roditeljem vrlo malo)

Uopće nije istinito (Zaokružite ako smatrate da tvrdnja uopće ne opisuje Vaš odnos s roditeljem)

Odnos s majkom

1. Veselim se vidjeti svoju majku.
2. Osjećam se odgovornim/odgovornom za sreću svoje majke.
3. Smatram da trebam brinuti o majci jer je u životu puno patila.
4. Moja majka je moj najbolji prijatelj.
5. Poteškoće moje majke u donošenju odluka su mi teret.
6. Moja majka pokazuje da me cijeni.
7. Ja sam jedina osoba na koju se moja majka može osloniti.
8. Moja majka smatra da sam dobar/dobra u rješavanju kriznih situacija, stoga uvijek mene zove.
9. Poštujem mišljenje svoje majke.
10. Imam osjećaj da moram zaštititi svoju majku.
11. Moja majka se previše oslanja na mene.
12. Drago mi je da mogu uzvratiti svojoj majci svu ljubav i brigu koju mi je pružila kao djetetu.
13. Imam osjećaj kao da ja odgajam svoju majku.

Odnos s ocem

1. Ako ne napravim nešto na očev način, on mi prigovara.
2. Poštujem mišljenje svog oca.
3. Ako se ne budem brinuo o svom ocu, nešto će mu se dogoditi.
4. Osjećam da moj otac pokušava manipulirati sa mnom.
5. Veselim se vidjeti svog oca.
6. Osjećam se odgovorno za sreću svog oca.
7. Moj otac me pokušava dominirati.
8. Smatram da moj otac previše zahtjeva od mene.
9. Znam da se mogu osloniti na svog oca ako mi treba pomoć.
10. Ako ne vidim oca tjedan dana, osjećam se krivo.
11. Ne ulazim u pretjerane rasprave sa svojim ocem jer se bojim kritiziranja.

12. Ne smeta mi izložiti se za svog oca.

13. Moj otac smatra da sam dobar/dobra u rješavanju kriznih situacija, stoga uvijek mene zove.

Prilog 3.

Tablica 1. Rezultati jednosmjerne ANOVA-e razlika podljestvica PACQ upitnika s obzirom na percepciju krivnje za razvod braka roditelja

		<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Briga (Otac)	Percepcija krivnje za razvod braka (Između sudionika)	2	6.093	3.047	6.171	.003**
	Pogreška (Unutar sudionika)	123	60.719	.494		
	Ukupno	125	66.813			
Kontrola (Otac)	Percepcija krivnje za razvod braka (Između sudionika)	2	6.197	3.099	5.998	.003**
	Pogreška (Unutar sudionika)	123	63.543	.517		
	Ukupno	125	69.740			
Briga (Majka)	Percepcija krivnje za razvod braka (Između sudionika)	2	13.956	6.978	17.873	.000**
	Pogreška (Unutar sudionika)	123	48.019	.390		
	Ukupno	125	61.975			
Teret (Majka)	Percepcija krivnje za razvod braka (Između sudionika)	2	.878	.439	.965	.384
	Pogreška (Unutar sudionika)	123	55.963	.455		
	Ukupno	125	56.842			

* $p < .05$, ** $p < .01$

Prilog 4.

Tablica 2. Rezultati LSD post-hoc testa razlike u odnosu odraslo dijete – roditelj po podljestvicama PACQ upitnika s obzirom na percepciju krivnje

Zavisne varijable	Skupine nezavisne varijable (i)	Skupine nezavisne varijable (j)	Aritmetička sredina razlike ($M_i - M_j$)	Standardna pogreška	p	Interval pouzdanosti od 95%		
						Donja granica	Gornja granica	
Podljestvica brige oca	Podjednaka krivnja	Krivnja majke	-,078	,231	,736	-,536	,380	
		Krivnja oca	,443	,162	,007**	,123	,764	
	Krivnja majke	Podjednaka krivnja	,078	,231	,736	-,380	,536	
		Krivnja oca	,522	,196	,009**	,133	,910	
	Krivnja oca	Podjednaka krivnja	-,443	,162	,007**	-,764	-,123	
		Krivnja majke	-,522	,196	,009**	-,910	-,133	
	Podljestvica kontrole oca	Podjednaka krivnja	Krivnja majke	-,150	,237	,527	-,618	,318
			Krivnja oca	-,529	,166	,002**	-,857	-,201
Krivnja majke		Podjednaka krivnja	,150	,237	,527	-,318	,618	
		Krivnja oca	-,379	,201	,061	-,777	,018	
Krivnja oca		Podjednaka krivnja	,529	,166	,002**	,201	,857	
		Krivnja majke	,379	,201	,061	-,018	,777	
Podljestvica brige majke		Podjednaka krivnja	Krivnja majke	,698	,206	,001**	,291	1,105
			Krivnja oca	-,324	,144	,026*	-,609	-,039
	Krivnja majke	Podjednaka krivnja	-,698	,206	,001**	-1,105	-,291	
		Krivnja oca	-1,022	,175	,000**	-1,368	-,676	
	Krivnja oca	Podjednaka krivnja	,324	,144	,026*	,039	,609	
		Krivnja majke	1,022	,175	,000**	,676	1,368	

Zavisne varijable	Skupine nezavisne varijable (i)	Skupine nezavisne varijable (j)	Aritmetička sredina razlike ($M_i - M_j$)	Standardna pogreška	<i>p</i>	Interval pouzdanosti od 95%	
						Donja granica	Gornja granica
Podljestvica tereta majke	Podjednaka krivnja	Krivnja majke	-,165	,222	,460	-,604	,275
		Krivnja oca	,089	,156	,566	-,218	,397
	Krivnja majke	Podjednaka krivnja	,165	,222	,460	-,275	,604
		Krivnja oca	,254	,189	,180	-,119	,627
	Krivnja oca	Podjednaka krivnja	-,089	,156	,566	-,397	,218
		Krivnja majke	-,254	,189	,180	-,627	,119

* $p < .05$, ** $p < .01$

